

Chp Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)
Uşak According to the Party Inspection Reports of
the Republican People's Party (1935-1950)

Mehmet KARAYAMAN¹

Extended Abstract

As the essential component of democracy, political parties not only accommodated staff for the state government, but also became important dynamics for social change and transformation. The Republican People's Party, which was founded in 1923, played a significant role in transition process from the Ottoman State to the Republic of Turkey and enabled state and society to be reorganized according to Western values. The Republican People's Party ruled Turkey as the only party until 1950 and, as one of the most successful examples of party-state integration, became determiner and leader for issues regarding state and society.

In 1923 The Republican People's Party established its party inspection body in order to prompt party organs to function more efficiently, to ensure the party-nation integration, to motivate the Party to work more effectively for conveying of reforms to society, to identify and solve problems of nation. With new arrangements in Party Regulations in 1935, the duties of Party Inspection Body increased, so party inspectors, who were also members of parliament, must supervise party activities and activities of community centers in the districts they represented and sent reports on problems regarding administration, education, health, transportation, economy of their electoral districts. Inspectors sent these reports to the party headquarters twice a year and problems expressed in these reports were transmitted by party officials to related institutions to be dealt with.

The party inspection reports, which this study is based on, were prepared by party inspectors of Kütahya district appointed by the Republican People's Party administration. Uşak was part of Kütahya in the first years of the Republic, so information on Uşak will be given based on party inspection

---

¹Prof.Dr.,Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, mehmet.karayaman@usak.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 22/09/2017- Kabul Tarihi: 17/10/2017

reports of Kütahya between the years of 1935 and 1950. Reports, which contain information on Uşak centre, towns and villages, will be evaluated and analyzed in terms of organization of the Republican People's Party in Uşak, its organizational structure, administrative committee, number of members, political activities, relations among party members, elections and discussions on the outcome of elections, activities of community centers, problems of Uşak in the areas of education, transportation, health, economy and solution proposals regarding these problems. Information obtained from these party inspection reports will be compared to the information from other sources and an evaluation on Uşak during the first years of the Republic will be presented.

Keywords: The Republican People's Party, The Party Inspection Reports, Uşak, Community Centers

Özet

Demokrasinin vazgeçilmesi unsuru olan siyasi partiler, sadece devlet yönetiminde görev yapan kadroları barındırmakla kalmamış, toplumsal değişim ve dönüşümün önemli dinamikleri olmuşlardır. 1923 yılında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde etkin bir rol oynamış, hem devletin hem de toplumun Batılı değerlere göre yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. 1950 yılına kadar ülkeyi tek parti olarak yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, parti-devlet bütünleşmesinin en canlı örneklerinden biri olmuş, devleti ve toplumu ilgilendiren konularda belirleyici ve yönlendirici bir güç olmuştur.

Parti teşkilatlarının daha etkili çalıştırılmasında, parti-halk kaynaşmasının sağlanmasında, devrimlerin halka aktarılmasında Cumhuriyet Halk Partisini daha aktif hale getirme, halkın sorunlarının ve çözüm önerilerinin yerinde tespit edilmesi isteği, 1923 yılında Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde parti müfettişlik kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1935 yılında yapılan düzenleme ile parti müfettişlerine tanınan yetkiler artırılmış, aynı zamanda milletvekili olan müfettişlerden sorumlu oldukları bölgedeki parti çalışmalarını ve Halkevlerinin faaliyetlerini denetlemeleri, bölgelerindeki yönetim, eğitim, sağlık, ulaşım, ekonomi vb. konularda yaşanan sorunlar hakkında görüş beyan etmeleri istenmiştir. Müfettişler tarafından yılda iki defa kaleme alınarak parti merkezine iletilen raporlarda yer alan sorunlar, parti teşkilatında yer alan bürolar tarafından ilgili kurumlara iletilerek, çözülmeye çalışılmıştır.

Çalışmamıza esas teşkil eden parti müfettiş raporları, Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı tarafından görevlendirilen Kütahya bölgesi parti müfettişleri tarafından kaleme alınmıştır. 1935-1950 yıllarına ait raporlardan yola çıkarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında Kütahya ilinin bir kazası durumunda olan Uşak hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Uşak merkez kaza ve köylerine dair bilgiler içeren raporlar değerlendirilerek Cumhuriyet Halk Partisi Uşak ilçe teşkilatı, idare heyeti, üye sayısı, siyasi faaliyetler, partililer arasındaki ilişkiler, seçimler ve seçim sonuçlarına ilişkin tartışmalar, Uşak Halkevinin faaliyetleri, Uşak'ın eğitim, ulaşım, sağlık, ekonomi vb. alanlardaki sorunları ve getirilen çözüm önerileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Parti müfettiş raporlarında yer alan bilgiler, diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak'ın durumu hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Parti Müfettiş Raporları, Uşak, Halkevi

Giriş

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan yenileşme hareketleri, sadece devlet kurumlarında değişim ve dönüşümü öngörmemiş, halkın devlet yönetimine katılması yönünde önemli adımların atılmasına neden olmuştur. I. ve II. Meşrutiyet ile birlikte gündelik hayatın bir parçası haline gelen seçim kavramı beraberinde siyasi parti kavramını da gündeme getirmiş, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra peşe peşe partiler kurulmuştur. Osmanlı Devletinin son döneminde yaşanan demokrasi deneyimleri, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte devam ettirilmiştir. 1923 yılında kurulan Halk Fırkası, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi adını alarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyeti kuran ve devrimleri yapan kadroları bünyesinde barındıran Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yılında kadar yönetiminde söz sahibi olmuştur.

İktidarının büyük bir kısmında tek parti olarak varlığını sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi, gerek parti içi denetimi sağlamak, gerekse muhalefet partisinin bulunmamasının getirdiği dezavantajlardan kurtulmak için çeşitli adımlar atmış, parti müfettişliği kavramını gündeme getirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkasında var olan parti müfettişliği, Cumhuriyet Halk Partisi tüzüklerine de yansımış, 1923 yılında hazırlanan parti nizamnamesinde, "*Teftiş Daireleri*" başlığı altında devam eden 82. Maddede, "*Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişiyeye olmak üzere, memleket teftiş muntıklarına*

taksim olunacak ve her muntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Muntika müfettişi, o muntıkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut heyetleri teftiş ve murakabe eder”, ifadelerine yer verilmiştir².

1927 yılında yapılan düzenlemelerle, parti müfettişlerinin yetkileri artırılmıştır. Parti müfettişleri, hiyerarşik olarak Parti Umumi İdare Heyeti ile Umumi Riyaset Divanından sonra gelen, il örgütleri ile genel merkez arasında bir makam olarak tanımlanmıştır. Parti il örgütünün, doğrudan parti genel merkezi ile yazışması yasaklanarak, parti müfettişleri üzerinden istek ve şikâyetlerini iletmeleri istenmiştir³. 1931 yılında “*Parti Müfettişliği*” kavramı yerine, ihtiyaç olduğunda görev yapacak “*Müfettiş*” kavramına yer veren düzenlemeler yapılmıştır. 1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi nizamnamesinin 42.maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir: “*Fırka teşkilatının teftiş ve murakabesine Umumi İdare Heyeti azaları memur olabileceği gibi Fırka mebus veya mensupları da bununla tavzif edebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzuma göre katib-i umumilikçe tayin edilir*”⁴.

² **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, Ankara, 1342-1339, s. 13-14. Parti müfettişlerin sorumlu oldukları bölgelere ilişkin zaman zaman farklı düzenlemeler yapılmış, bir birine komşu birkaç vilayet bir araya getirilerek bir müfettişlik muntikası oluşturulmuştur. 1923 yılında 14, 1930 yılında 12, 1935 yılında 7, 1939 yılında 20, 1940 yılında 25, 1946 yılında 27 ve 1948 yılında 25 müfettişlik muntikası oluşturulmuştur. Bkz. Cemil Koçak, “*Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgi(ler)*”, **Mete Tunçay’a Armağan**, Derleyenler: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, 2007, s.675-676; Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2014, s.195, 205, 800; Faysal Mayak, “*Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları*”, **ÇTTAD**, VI/15, 2007/Güz, s.192; Kadir Şeker, “*CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, Sayı:24, s.39; **BCA.**, 490.01/6.32.1.7.; **C.H.P. Teftiş Yönetmeliği**, Ankara, 1948, s.9-10.

³ Cemil Koçak, “*Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği*”, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İstanbul, İletişim Yayınları, 6.Baskı, 2011, s.136; Aydın Erdoğan, **Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000**, Berok Matbaacılık, Ankara, 2000, s.26-27.

⁴ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.10; **C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, İstanbul, 1931, s.249.

1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu ile parti örgütlerinin teftişinde dikkat edilecek hususlar düzenlenmiştir⁵. Buna göre teftiş, murakabe, tahkik raporları ve muhteviyatının müfettiş ile fırka merkezi arasında sır olarak kalması gerektiği ifade edilmiştir. Teftiş sırasında cevaplanması istenen sorular belirlenmiştir.⁶

Cumhuriyet Halk Fırkası taşra teşkilatının ve Halkevlerinin teftişinde yaşanan sıkıntılar, 1935 yılında parti müfettişliği kurumun tekrar aktif hale getirilmesine neden olmuştur. Yapılan düzenleme ile *“Cumhuriyet Halk Partisinin; memleketin umumi hayatında takip ettiği yüksek maksat ve gayelerin tahakkukunu temin; parti ve Halkevleri faaliyetlerini tezyit emeliyle bilumum parti teşkilat ve tesisatının merkezine sıkı bir kontrolü altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması...”*⁷ amacıyla oluşturulan parti müfettişliklerine atama yapma yetkisi, Parti Umumi İdare Heyetine verilmiştir. Heyet, parti müfettişlerini kendi içinden seçme hakkına sahip olduğu gibi, milletvekili veya parti üyesi olan birini de müfettiş olarak görevlendirme yetkisine sahip olmuştur. Parti Umumi İdare Heyeti tarafında yapılan atamalar, Parti Genel Başkanlık Divanınca onaylanarak yürürlüğe girmiştir⁸.

Parti müfettişlerinin görev ve yetkileri, Umumi İdare Heyeti tarafından hazırlanan ve Genel Başkanlık Divanı tarafından onaylanan bir talimatname ile yürürlüğe girmiştir⁹. *“CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı”* başlığını taşıyan talimatname, Recep Peker hükümeti tarafından 2 Haziran 1935 tarihinde hazırlanmıştır. Parti Umumi İdare Heyeti, ülkeyi 23 vilayeti içeren 7 teftiş bölgesine ayırmıştır. Bu plana göre teftişler, biri genel teftiş diğeri belirli şikayet veya sorunlar üzerine yapılan teftiş olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Genel teftişte, parti prensiplerinin yayılması konusunda yapılan çalışmalar, örgütlerin parti tüzüğüne göre işlemesi, partilerin illerdeki teşkilatları ile hükümet arasındaki uyum, partililer arasında görev dağılımı, sevgi, bağlılık veya geçimsizlik, parti örgütlerinin halk ile ilişkileri, partinin spor ve gençlikle ilgili işleri, parti hesap işleri, partiye ait malların durumu, parti toplantılarının düzenli olarak yapılıp yapılmadığı, üye kayıt ve aidat toplama işleri ve basın-yayın faaliyetleri gibi konulara dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰. Parti müfettişleri teftiş

⁵ Koçak, *“Tek-Parti Döneminde...2007”*, s.675-676.

⁶ Koçak, *“Tek-Parti Döneminde...2011”*, s.137-138.

⁷ Koçak, *“Tek-Parti Döneminde...2011”*, s.149.

⁸ **BCA.**, 490.01/6.32.1.7.

⁹ Şeker, **a.g.m.**, s.38.

¹⁰ **BCA**, 490.01/664.224.1, s.64-67.

ve tahkikat sırasında, parti dışında kalan teşkilat ve müesseselerle ilgili yolsuzluklara tesadüf ederlerse, lüzum ve ehemmiyetine göre, yapılacak muamele hakkında Genel Sekreterlikten talimat isteyeceklerdi. Parti örgütü bulunmayan illerde parti içi denetim, Genel Sekreterlikten gönderilecek müfettişler tarafından yerine getirilecekti¹¹.

1939 yılında, parti müfettişlerinin faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 14 maddelik bir CHP Teftiş Talimatnamesi daha hazırlanmıştır. Teftiş kısmı ile ilgili kısım, *Umumi Teftiş* ve *Muayyen Bir İşin Tahkiki* şeklinde iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. Talimatnameye bir de umumi teftiş planı eklenmiştir. Parti müfettişlerinden, sorumlu oldukları bölgede en az altı ay süre ile bulunmaları ve parti teşkilatlarını yılda en az iki defa denetlemeleri, bölgeleri dâhilindeki vilayetleri mevsime, yolların ve nakil vasıtalarının durumuna göre bir sıraya koyarak, hangi tarihte hangi vilayet veya kazayı teftiş edeceklerini gösteren bir plan ile teftişlerinin sonunda elde ettikleri bilgi, öneri ve şikâyetleri içeren raporu, biri Aralık diğeri Haziran ayında olmak üzere, altı ayda bir parti genel merkezine iletmeleri, bölgelerinde yapılan parti kongrelerine katılmaları, parti idare heyeti üyelerini denetlemeleri, asayiş bozan durumları, rejim aleyhine çalışan kişi ve kurumları ilgili makama bildirmeleri, parti örgütü dışındaki teşkilat ve kurumlarda gördüklerinde usulsüz uygulamaları ilgili yere bildirmeleri ve hazırlamış oldukları raporları, CHP Genel Sekreterliğine göndermeleri istenmiştir¹².

1943 yılında hazırlanan ve 23 maddeden oluşan “*CHP Teftiş Talimatnamesi*” ile müfettişlerin vazifeleri detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Talimatnamede müfettişlerin yetkileri ve görevleri artırılmış, II. Dünya Savaşının getirdiği koşullara ilişkin faaliyet yürütmeleri, bölgelerindeki azınlıkların sosyal durumlarıyla yakından ilgilenmeleri, azınlıkların sorunlarının çözümü için gerekli tedbirleri almaları, aralarındaki fikir cereyanlarını incelemeleri ve

¹¹ Metin Kopar, “*CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep*”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:3, Gaziantep, 2011, s.1039. CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı tam metni için bkz. **BCA.**, 490.01/3.11.2.; Hüseyin Çetin, **CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015, s.6-11.

¹² Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt:2, İstanbul 1996, s.95-96. CHP Teftiş Talimatnamesi tam metni için bkz. Cemil Koçak, “*Tek-Parti Döneminde...2011*”, s.149-154.

iskân siyasetine aykırı olan uygulamalar geçilmesi için gerekli önlemleri almaları istenmiştir¹³.

1948 yılında çıkarılan “C.H.P. Teftiş Yönetmeliği” ile parti müfettişlerin görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. Ülke 25 teftiş bölgesine ayrılmıştır. Yapılan düzenleme ile müfettişlerin yetkileri artırılmış, müfettişlere “Bölgelerinde veya bölgelerinin bir kısmında parti lehine uyarılarda bulunma”, parti kuruluşları ve üyelerin birbirleri aleyhindeki şikâyetler, parti çalışmaları hakkında üyelerin yapacağı şikâyetler, genel sekreterliğin soruşturulmasını istediği konular ile kendilerinin dikkatini çeken hususlarda soruşturma yetkisi verilmiştir¹⁴.

Parti müfettişleri tarafından hazırlanan raporlar, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilmiş, raporlarda yer alan hususlar Umumi İdare Heyetinde müzakere edilerek, konularına göre parti bünyesinde görev yapan ve Umumi İdare Heyeti’ne bağlı 4 grup halinde çalışan 13 büroya havale edilmiştir¹⁵.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, Cumhuriyet Halk Partisi evrakları başlığı altında bulunan ve parti müfettiş raporları olarak tasnif edilen belgeler, birkaç farklı belge kümesinden oluşmaktadır. Klasörlerde, parti müfettişlik raporları dışında, parti örgütünün altı aylık çalışma raporları, Halkevlerinin altı aylık çalışma raporları, milletvekillerinin seçim bölgelerinde yapmış oldukları teftiş ve incelemeler sonunda hazırlanmış oldukları raporlar ve raporlarda belirtilen işlerin takibine ilişkin yazışmalar yer almaktadır.

Parti müfettiş raporlarında, bölgenin genel durumu, parti örgütlenmesi, üye durumu, mali durum, gelir gider durumu, kongre ve seçim çalışmaları, Halkevlerinin faaliyetleri, partililerle halk arasındaki ilişki, partililerin halkın gözündeki itibarı, iktisadi durum, basın yayın faaliyetleri, parti dışındaki sivil toplum örgütleri, eğitim, sağlık ve sosyal yardım faaliyetleri, gençlik ve

¹³ Bünyamin Kocaoğlu, “CHP Teftiş Raporlarına Göre Kocaeli Vilayeti’nde Parti Halk İlişkileri ve Partinin Siyasi Durumu (1940-1944)”, **Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (3-4-5 Nisan 2015) Bildirileri**, Editörler: Haluk Selvi-Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli, 2016, s.1999.

¹⁴ C.H.P. Teftiş Yönetmeliği, Ankara, 1948, s.9-10.

¹⁵ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2005, s. 328-329; Mayak, a.g.m.,s.193.

spor kulüpleri, muhalif kişi veya kurumlar, halkın istek ve şikayetleri gibi konularda bilgiler yer almaktadır.

Kütahya Parti Müfettiş Raporlarında Uşak

İncelememize konu olan Kütahya vilayeti parti müfettiş raporları Osman Erçin (1936 yılı), Mehmet Ragıp Akça (1936 yılı), Kazım Nami Duru (1938 yılı), Adnan Menderes (1939-1940 yılı), Hasan Vasıf Somyürek (1940-1942 yılı), Ali Taşkapılı (1943-1945 yılı), Recai Güreli (1945 yılı) ve Dr. Talat Simer (1948-1949 yılı) tarafından kaleme alınmıştır. Kütahya vilayeti, 1939 yılında Afyon-Eskişehir, 1940 yılında Manisa, 1943 yılında Balıkesir-Çanakkale, 1945 yılında Balıkesir, 1948 yılında da Afyon-Eskişehir vilayeti ile birleştirilerek, bir müfettişlik muntikası haline getirilmiştir¹⁶.

Parti müfettiş raporlarının giriş kısmında, teftiş edilen şehir veya kasaba hakkında genel bilgiler verilmekte, şehrin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı üzerinde durulmaktadır. 1940 yılına ait raporda, Uşak ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmektedir;

“Vilayet merkezinden çok önce şimendiferle tanışan, medeniyetin bu mühim rüknünün hayırlı tesirlerinden istifade yolunu bilen ve daha Abdülhamit idaresi zamanında çok inkişaf etmiş bulunan halıcılık yüzünden ahalisini İzmir’le sıkı bir temas halinde bulunduran Uşak, daha şehre girer girmez medeni bir memleket hissini ve tesirini vermektedir. Uşaklılardan, daha Abdülhamit devrinde bile ticaret vesilesiyle Londra’ya gören bir çok Türkler olmuştur. Bu muhtelif ve hayırlı seyahat ve görmelerin tesirine, Türk halkının fevkalade zeki, çalışkan, müteşebbis ve istidatlı olması vasıfları da ilave edilince Uşak’ta, yukarıda arz ve işaret ettiğim güzel atmosferin teessüsünü izah etmek kolaylaşır.

Uşak’ta gördüğümüz başka bir kıymetli vasıf da umumi işlerde, bilhassa Uşaklı olmayanlara karşı halkın gösterdiği kuvvetli tesanüttür. Yabancı bir müşahidin önünde sonunda Uşak’ta gözüne çarpacak şey, her yerde bulunması mümkün olmayan, ufak tefek şahsi ihtiraşlara rağmen, tek bir ruhla yaşayan kuvvetli kütledir”¹⁷.

¹⁶ **Kütahya**, 4 Birinci Kanun (Aralık) 1936; **Kütahya**, 4 Birinci Teşrin (Ekim) 1940; **BCA.**, 490.01/680.302.1.; **BCA.**, 490.01/681.307.1.; **BCA.**, 490.01/6.32.1.7.

¹⁷ **BCA.**, 490.01/680.303.1.

Parti müfettişlerinin, teftiş bölgelerinde üzerinde durdukları konuların başında, parti teşkilatının durumu, parti idare heyetinin çalışmaları ve halk arasındaki saygınlığı, üye sayılarında ve parti gelirlerindeki artış, partinin bina ve emlak durumu, parti kongrelerinin zamanında yapılıp yapılmaması gibi konular gelmiştir. Kütahya CHP Parti Müfettişleri tarafından hazırlanan raporlarda, CHP Uşak Parti Teşkilatı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Öncelikle parti teşkilatı ve idare heyeti üzerinde durulan raporlarda, Uşak CHP İlçe Teşkilatına 1936 yılında 5.489, 1937 yılında 5.595, 1939 yılında 6.812, 1940 yılında 11.328, 1942 yılında 11.347, 1945 yılında ise 11.462 kişinin üye olduğu ifade edilmiştir. 1945 yılında kayıtlı bulunan 11.462 üyenin 1.201'nin Ulubey, 1.511'nin Karahallı, 2.455'nin Banaz ve 1.345'nin Sivaslı parti teşkilatına kayıtlı olduğu belirtilmiştir¹⁸.

CHP Uşak Parti İdare Heyeti hakkında bilgi verilirken, idare heyetine seçilen kişiler ve parti işlerine verdikleri önem üzerinde durulmuştur. 1942 yılında parti idare heyetinde başkanlığa Hakkı Yılcıoğlu, üyelikleri ise Orhan Kamil Kabalak, Mehmet Tiritoğlu, Hüsnü Akarcalı, Mehmet Kemal Tekeş, Mehmet Nacak ve Tahsin Kırhallı seçilmiştir¹⁹. 1944 yılında parti idare heyetinde Haşim Bulgaz, Cemalettin Ersan, Mehmet Temoçin, Ahmet Seyhan, Adnan Çalıköğlü, Mustafa Bozkırlı, Mehmet Tiritoğlu, Etem Kaya seçilmiştir. Genel kurul üyesi Orhan Kamil Kabalak'ın istifası ile yerine Musa Kazım Yılmaz, Osman Uğuz'un istifası üzerine yerine Ahmet Okka getirilmiştir. Belediye Başkanı Salim Alyanak'ın askerlik vazifesi dolayısıyla görevinden ayrılması üzerine Adnan Çalıköğlü, o da askere gidince yerine Cemalettin Ersan başkan vekili seçilmiştir²⁰. 1945 yılı İdare heyetinde Haşim Bulgaz, Cemalettin Ersan (Bacakoğlu), Mehmet Temoçin, Sadık Bolat, Rıza Salıcı, Mehmet Tiritoğlu, Adnan Çalıköğlü yer almıştır²¹.

CHP Uşak Parti Teşkilatı, merkez ilçe, mahalle, bucak ve köy teşkilatlarından oluşmaktaydı. 1948 yılında partinin, 4 esas, 4 itibari bucak teşkilatı, 20 mahalle, 151 köy teşkilatı bulunmaktaydı. CHP Uşak Parti İdare Kurulu, Hakkı Erdem'in başkanlığında 1 avukat, 1 eczacı, 1 belediye başkanı, 2 fabrikatör, 4 muhtelif sanat ve ticaret erbabından olmak üzere 9 kişiden oluşmaktaydı²². 1949 yılında, Parti Müfettişi Dr. Talat Simer tarafından kaleme alınan raporda, daha önce Uşak'ta 4'ü esas, 4'ü itibari

¹⁸ BCA., 490.01/681.307.1.

¹⁹ BCA., 490.01/681.305.1.

²⁰ BCA., 490.01/681.307.1.

²¹ BCA., 490.01/681.307.1.

²² BCA., 490.01/680.308.1.

olmak üzere 8 bucak teşkilatı, 115'i esas, 10'u semt ocağı olmak üzere 125 ocak teşkilatı bulunduğu ifade edilerek, yeni teklif edilen teşkilat yapısı ile 4'ü esas, 16'sı itibari olmak üzere 20 bucak teşkilatı ve 20'si mahalle, 147'si köy ocağı olmak üzere toplam 167 ocak teşkilatı oluşturulacağı ifade edilmiştir. Raporun devamında, Uşak merkezde Aybey, Bozkurt, Kurtuluş, Ünalın, Kemalöz, İslıce, Köme ve Durak Mahallelerinde ve Uşak merkez kazaya bağılı Akse, Kılcan, Gücer, Leşler, Mınkırap, Zep, Dağdemirler, Dağyenice, Yaşamışlar, Bağıbaşı, Kürt, Eskisaray, İlyaslı, Karaağıaç, Ürün ve Çınar Köylerinde itibari bucak teşkilatı bulunduğu belirtilmiştir²³.

CHP Parti Teşkilatı olarak Karahallı, Ulubey, Sivaslı ve Banaz'da esas bucak teşkilatı, Oturak, Ahat, Erice ve Avgan Köylerinde ise itibari bucak teşkilatı bulunmaktaydı. Buna göre, Karahallı merkezde Boğaz, Dere, Konak ve Yeni Mahallede semt ocağı, Külköy, Delihıdırlı, Çokaklı, Karabedirler, Karbasan, Buğdaylı, Paşalar, Kaykılı, Kırkyaren, Beki, Dumanlı, Kavaklı'da köy ocağı teşkilatı; Ulubey'e bağılı Hasköy, Kaylı, İshaklar, Çalyenice, Kurudere, Büyükkayalı, Küçükkayalı, Hanyeri, Aksaz, Katırcık, Mildi, Kıran, Çardak, Akkeçili, Omurca, Köseler, Sevindikler'de köy teşkilatı, Sivaslı merkezde Atatürk, İnönü, Cumhuriyet, Gülbahçe ve Sakarya Mahallelerinde mahalle ocağı teşkilatı, Sivaslı'ya bağılı Selçikler, Pınarbaşı, Tatar, Kureyiş, Karalar, Bulkaz, Cabardamı, Eldeniz, Sazak, Azizler, Dedeballar, Budaklar ve Yayalar'da köy teşkilatı, Banaz'a bağılı İslamköy, Gümlle, Hasanköy, Erciş, Kızılhisar, Derbent, Kızılcaören, Kuşdemir, Foloz, Samra, Banaz ve Hatıplar'da köy teşkilatı bulunmaktaydı²⁴.

CHP Uşak Teşkilatı, uzun süre bina sıkıntısı çekmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Rumların bıraktığı bina ve evler hükümet dairelerine, hayır kurumlarına ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. CHP Uşak Parti Teşkilatı tarafından 19 Kasım 1924 tarihinde CHP genel merkezine gönderilen yazıda, parti faaliyetlerinin yürütülmesi için Rumlardan kalan bir binanın partiye verilmesi istenmiştir²⁵. İsteğın karşılanıp karşılanmadığı hakkında elimizde bir bilgi olmamakla birlikte, 1931 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra, Uşak Türk Ocağı tarafından tasarruf edilen Rumlardan kalma bir binanın, parti teşkilatına devredildiğini görmekteyiz. Zira, 1940 yılına ait parti müfettişlik raporunda, "*Emval-i metrukeden alınmış Türk Ocağından müdevver binanın son taksit borcu olan 280 lira ödenmediği için tapusunun*

²³ BCA., 490.01/174.693.1.

²⁴ BCA., 490.01/174.693.1.

²⁵ BCA., 490.01/1757.1132.3.

alınmadığı”, ifade edilmiştir²⁶. CHP Uşak İlçe Başkanlığı, 25 Haziran 1938 tarihinde tamamlanan Halkevi binasında faaliyetlerini sürdürmüştür.

Parti müfettişleri, parti il ve ilçe kongrelerini yakından takip etmişler²⁷, parti idare heyeti üyelerinin partililerle ve halk üzerindeki etkilerini, kongre sonunda CHP Kütahya Kongresine delege seçilenlerin isimlerini raporlarına aktarmışlardır²⁸. Kütahya Milletvekili Besim Atalay tarafından kaleme alınan 21.12.1938 tarihli raporda, Uşak’ta bir yıl önceki Halk partisi yöneticilerine karşı halkta bir hoşnutsuzluk olduğu ancak Halk Partisi başkanının, “Yirmi şu kadar maddeden mahkeme altına alınmış olması ve ilk maddeden mahkûm olmuş bulunması”, nedeniyle bu hoşnutsuzluğun giderilmiş olduğu ifade edilmiştir²⁹.

Partililer arasındaki siyasi çekişmeler de parti müfettişlik raporlarına yansımıştır. Parti Müfettişi Adnan Menderes’in 1940 yılında kaleme aldığı raporda, 1939 yılında CHP Uşak Kaza İdare Heyeti Reisi olan Rıza Topuz’un parti işleriyle ilgilenmediği, bunun nedeninin de milletvekili yoklama listesinde ismi bulunduğu halde kazanamamasından kaynaklandığı ifade edilmiştir³⁰.

²⁶ **BCA.**, 490.01/1578.430.2. CHP Uşak Teşkilatı Yönetim kurulu tarafından 22 Nisan 1936 tarihinde Parti Genel Merkezine gönderilen yazıda, “*Kemalpaşa Mahallesi emval-i metrukeden bir kâgir bina evvelce Türk Ocaklarına tahsis edilmiş ise de bu bina (Parti Genel Sekreterliği emriyle) il özel idareye satılmış ve halen özel idarenin elinde Nur Okulu namıyla kullanılmaktadır*”, ifadelerine yer verilmiştir. Bkz. Mehmet Karayaman, **Türk Ocakları ve Uşak Türk Ocağı Tarihçesi**, Uşak, 2012, s.37.

²⁷ “*Parti müfettişimiz Dr. B. Vasıf Somyürek ve Parti Vilayet Reisi B. Memduh Ispartalıgil hafta içinde Uşak’a giderek kongre ve parti faaliyetlerini tetkik etmişlerdir*”. **Kütahya**, 4 Birinci Teşrin (Ekim) 1940.

²⁸ 1938 yılında kaleme alınan raporda, Kütahya’da yapılacak CHP il kongresinde Uşak’ı temsilen Hakkı Yılcıoğlu, Mehmet Tekeş, Vehbi Poyraz, Rıza Salıcı, Kamil Kabalak, Enver Akarcalı, Osman Uğuz, Fehmi Evren, Musa Kazım Yılmaz, Cemil Özer, Şerif Akçay, Mehmet Torlak, Şükrü Karakaya ve İsmail Sirgeli’nin katılacağı ifade edilmiştir. Bkz. **BCA.**, 490.01/202.798.4.

²⁹ **BCA.**, 490.01/680.302.1. Besim Atalay’ın bahsettiği kişi 1934-1937 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış olan Hakkı Candoğan olup, yolsuzluk iddiaları nedeniyle 6 Eylül 1937 tarihinde tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Bkz. Buğra İnal, **Cumhuriyet Döneminde Uşak’ta Siyaset ve Siyasetçiler (1923-1980)**, İzmir, 2011, s.200.

³⁰ **BCA.**, 490.01/680.302.1.

1942 yılında kaleme alınan raporda, belediye seçimlerinden sonra idare heyeti arasında belediye meclis başkanı seçimi konusunda ihtilaf çıktığı, Hüsnü Akarcalı, Mehmet Kemal Tekeş, Mehmet Nacak, Tahsin Kırhallı'nın parti idare heyetini terk ederek ayrı bir idare heyeti oluşturmaya çalıştığı, idare heyetinden ayrılanların müstafi sayılarak idare heyetinden ihraç edildiği, *"Bu arada parti faaliyet ve hizmetlerinin sekteye uğratıldığı ve parti yüksek kademelerine arz-ı malumat etmeyerek, partiye müteallik işlerin partice hal ve tesviye çaresine de başvurulmayarak, doğrudan doğruya resmi makamlara ve mahkemeye intikal ettirme gibi şayan-ı esef ve müstehak-ı ceza hareketlerinden dolayı, evvelce mevcut sevgi, saygı ve sempatilerini kayıp etmiş"* oldukları ifade edilmiştir³¹.

1942 yılında kaleme alınan raporda, CHP Uşak idare heyeti üyesi Vehbi Poyraz'ın *"Petrol müştakları ihtikârından"* dolayı üç sene hapis ve 1.000 lira para cezası alması nedeniyle parti idare heyetinden çıkarıldığı, Rıza Salıcı'nın da idare heyeti toplantılarına katılmadığı için istifa etmiş sayılarak, idare heyetinden uzaklaştırıldığı belirtilmiştir³².

1948 yılında, Sivaslı Belediye Başkanı Nehar Sümer hakkında vazifesini kötüye kullanmak, ihmal ve zimmet suçundan soruşturma açılmış ve daha sonra da yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle görevden el çektirilmiştir³³.

Parti teşkilatlarının gelir ve gider durumu, müfettiş raporlarında üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Parti teşkilatları, üyelerden topladıkları aidat ve bağışlar dışında, parti genel merkezinden ve belediyelerden gönderilen yardımlarla ayakta durmaya çalışmıştır. 1940 yılında Uşak parti teşkilatı, üye aidat ve bağışlarından 6.200 lira gelir elde etmiş, belediyeden 1.500 lira, Kütahya parti il teşkilatından da 2.800 lira yardım almıştır³⁴. Aynı yıl, parti teşkilatı tarafından Erzincan depreminde zarar görenlere yardım etmek amacıyla, 7.815 lira ile 5.000 lira değerinde erzak toplanmıştır³⁵.

Parti müfettişleri, seçim çalışmaları ve seçim sürecini yakından takip etmişlerdir. 26 Mayıs 1946 tarihinde ülke genelinde belediye seçimleri yapılmıştır. 30 Mayıs 1946 tarihinde, CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Adnan Çalikoğlu ile idare kurulu üyesi Mehmet Tiritoğlu, Haşim Bulkaz, Salim

---

³¹ BCA., 490.01/681.305.1.

³² BCA., 490.01/274.1097.1.

³³ BCA., 490.01/257.1025.1

³⁴ BCA., 490.01/680.303.1.

³⁵ BCA., 490.01/680.303.1.

Alyanak, Cemalettin Bacakoğlu ve Mehmet Temoçin tarafından tanzim edilen ve CHP Bölge Müfettişi Recai Güreli'ye gönderilen raporda³⁶, belediye başkanlığı seçimini, 2.900 oya karşılık 4.000 küsur oyala Demokrat Parti adayı Halil Sağcan'ın kazandığı, ancak seçimlerde Demokrat Partililerin hile yaptıkları, sandıkların bulunduğu yerlere sarhoş ve serseri kişileri göndererek halkın özgürce oy kullanmalarına engel oldukları belirtilerek, Halk Parti üyesi Ragıp Atak'ın Durak Mahallesi adına, Şaban Görgülü'nün Çakaloz Camiindeki oylama adına, 17 numaralı sandığın mümessili İsmail Aşkın'ın Kurtuluş Mahallesi adına ve Mehmet Alparlan'ın da Karaağaç Mahallesi adına yazdıkları raporlar delil olarak gösterilerek ve seçimin iptal edilmesi istenmiştir³⁷.

İddiaları yerinde inceleyen Recai Güreli, 3 Haziran 1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği raporda şu ifadelerle yer vermiştir;

*"Seçim, dört bin küsur reye karşı iki bin dokuz yüz reyle mahallen yaptığım incelemede Demokrat Parti lehine ve partimiz aleyhine neticelenmiştir. Rapor ve ilişkilerinde yazıldığı gibi seçimin mevzuata tamamen aykırı ve hükümet otoritesi ile partimiz prensiplerini kırıcı şartlar dâhilinde cereyan eylediği neticesine vardım. Seçimin iptali için belediye seçim kurulunca teşebbüs olunmuş ve bu konudaki tutanaklar, tespit olunan delaili ile kaymakamlığa verilmiştir"*³⁸.

Raporun devamında, *"Seçime fesat karıştırıldığına ve kanunsuz muameleler tamamen tutanaklarla tespit olunduğuna göre seçimin Danıştay'ca bozulacağına şüphe etmediğini"* ifade eden Recai Güreli, Uşak'ta devlet kurumlarında görev yapan ve CHP aleyhine çalışan Şeker Fabrikası Müdürü Burhaneddin Sezginer ile Muhasebe Müdürü Atilla, Muavini Sami Hüseyin, Merkez Ziraat Mıntıka Amiri Cemil, Müddei Umumi Muavinini Yusuf Binatlı, Sulh Ceza Hâkimi Avni, Hâkim Muavini Celal Arıkan, Emniyet Komiseri Hamdi, Muavini Müslim, Sanat Okulu Müdürü Nazmi Aykut'un, acilen Uşak'tan uzaklaştırılmalarını istemiştir³⁹.

Danıştay, Uşak'ta yapılan belediye seçimini, usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle iptal etmiş, seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Danıştay'ın kararı, Demokrat Partilileri kızdırmış ve Çanakkale Milletvekili

³⁶ BCA., 490.01/257.1025.1

³⁷ İnal, a.g.e., s.153.

³⁸ BCA., 490.01/257.1025.1

³⁹ BCA., 490.01/257.1025.1

Nurettin Ünen, Uşak belediye seçimlerinin bozulmasına neden olan iddiaların araştırılması için TBMM'ye sözlü soru önergesi vermiştir⁴⁰.

15 Ocak 1947 tarihinde İçişleri Bakanı tarafından CHP Parti genel sekreteri Hilmi Uran'a gönderilen yazıda, Uşaklıların Demokrat İzmir Gazetesine 400 imzalı bir telgraf göndererek, belediye seçiminde bulunmak üzere İstanbul Milletvekili Emekli Mareşal Fevzi Çakmak'ı davet ettikleri, Uşak CHP mensuplarının da *"Biz iktidarın adamlarıyız, devlet teşkilatı bizim elimizdedir, partimize oy veriniz"* diye gelen geçene ricada buldukları, bu ricaya muhatap bir çok kişilerin, *"Bizler hayatın zevkini, güneşin ışığını bize gösterecek olan Demokrat Partisine mensubuz"*, diye cevap verdikleri ifade edilerek, gergin geçmesi beklenen seçim için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir⁴¹.

Seçimlerin tekrar edilmesi yönünde alınan karar, CHP Uşak teşkilatının seçimlere daha büyük bir ciddiyetle hazırlanmasına neden olmuştur. 15 Ocak 1947 tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden Uşak parti teşkilatına gönderilen yazıda, yenilenen seçimlerde başarılı olmak için işin sıkı tutulması istenmiş ve parti içinden seçilecek kişilerin, kapı kapı dolaşarak seçmenlerle temas sağlaması, seçim günü her partilinin yakın akrabalarını bilhassa kadınları seçim sandığına götürmek için gayret etmesi, seçmen isimlerinin önceden kontrol edilmesi, sandık başına otoriter ve şahsiyetli partililerin görevlendirilmesi istenmiştir. Yenilenen seçimler için, Uşak parti teşkilatına genel merkezden 3.000 lira gönderilmiştir⁴².

26 Ocak 1947 tarihinde tekrarlanan belediye seçimini, CHP'nin adayı Rıza Salıcı kazanmış, belediye meclisi üyeliklerinin tamamına CHP'li adaylar seçilmiştir⁴³.

Belediye seçimlerinde yaşanan rekabet, Uşak'ta Demokrat Parti taraftarları ile CHP taraftarları arasında gerginliğin artmasına neden olmuş, bazı yerlerde partiler arasındaki gerginlik, adam yaralama ve öldürme ile sonuçlanan çatışmalara dönüşmüştür. 13 Eylül 1949 tarihinde CHP Karahallı Bucağı İdare Kurulu Başkanı Ali Bulut ile idare kurulu üyeleri Veli Aysal, Emin Zora, A. O. Tuluk, O. Uysal, Hasan Bozok tarafından imzalanarak gönderilen yazıda, Karahallı'daki Demokrat Parti mensuplarının 1946

---

⁴⁰ İnal, **a.g.e.**, s.153.

⁴¹ **BCA.**, 490.01/257.1025.1

⁴² **BCA.**, 490.01/257.1025.1

⁴³ **BCA.**, 490.01/680.308.1.

yılında yapılan seçimlerde sindirme ve baskı yoluyla seçimlere müdahale ettikleri hatırlatılarak, 1950 yılında yapılacak seçimlerde aynı olayların tekrar edilmemesi için tedbir alınması istenmiştir. Bunun üzerine Karahallı'da inceleme yapan Parti Müfettişi Dr. Talat Simer tarafından kaleme alınan 7 Aralık 1949 tarihli raporda, Karahallı bucağı idare kurulu üyelerinin, Demokrat Parti mensuplarının taşkınlık ve sarkıntılıklarına mahalli idare amirlerinin müdahale etmeyerek lakayt kaldıklarına dair şikâyetlerinin yerinde incelendiği, Ali Boyar adında bir kişinin CHP üyesi Ömer Ahmet Sağsöz'a bıçakla saldırarak ölümüne sebebiyet verdiği, Ali Boyar ve olayla alakası olan babasının tutuklanarak ceza evine gönderildiği bildirilmiştir⁴⁴.

Parti kongrelerinin zamanında ve yasalara uygun şekilde yapılması, parti müfettişlerinin üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. 1949 yılında, Uşak CHP Muharremşah Bucak Başkanı Mehmet Metin, parti genel sekreterliğine gönderdiği şikâyet dilekçesinde, Banaz bucak kongresine fazladan delege katıldığı ve bu durumdan CHP İl Başkanı Alaeddin Tiritioğlu'nun sorumlu olduğunu ifade etmiştir. İddiaları araştıran Parti Müfettişi Talat Simer hazırlamış olduğu raporu, CHP Parti İdare Kuruluna sunmuştur. Parti İdare Kurulu, "...a) Uşak İlçe kongresinin temsil yetkisi olmayan delegeler tarafından yapılmış olması sebebiyle yenilenmesine, b) Delege sayılarında müşahade edilen fazlalıktan dolayı şikâyet konusu yapılan 1,2,3 ve 4 numaralı merkez bucakları ile Ortaköy, Muharremşah, Elmacık, Mende, Avgan, Sivaslı, Erice, Banaz, Ahad ve Oturak bucak kongrelerinin de yenilenmesine, c) b fırkasında adı geçen bucaklara bağlı ocak kongrelerinin de toplanarak; şikâyet konusu yapılan yolsuzluk delege seçimine matuf olduğundan bunların, tüzüğün koyduğu esaslar dairesinde ve sadece kendi kütük defterlerinde kayıtlı partili sayılarına göre nizami haddeki delegeleri ile buldukları bucak kongrelerinde temsil edilmelerini teminen delege seçimlerini yenilemelerine" karar vermiştir.⁴⁵

Halkevleri ve Halkodaları

Parti müfettişleri, hazırlamış oldukları raporlarda Halkevleri ve Halkodalarının faaliyetlerine, sorunlarına ve teşkilat yapılarına geniş yer ayırmışlardır. Gördükleri eksikleri ve istekleri parti genel merkezine

⁴⁴ BCA., 490.01/373.1573.1.

⁴⁵ Hasan Yapıcı, **Tek Parti Dönemi Kütahya CHP Örgütlenmesi (1930-1950)**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2015, s.39-40.

iletmişler, Halkevleri ve Halkodalarının daha aktif olmaları için çaba harcamışlardır.

Uşak Halkevi, 23 Şubat 1934 tarihinde açılmıştır. 1935 yılında 11 bayan, 168 erkek üyesi bulunan Uşak Halkevi bünyesinde de, sanat, gösteri, spor, sosyal yardım, halk dersaneleri ve kursları, kütüphane ve yayın ile köycülük şubeleri açılmıştır. Aza sayısı 1940 yılında 1.077'e çıkmıştır⁴⁶.

Uşak Halkevi binası 25 Haziran 1938 tarihinde hizmete açılmıştır. Günümüzde İsmetpaşa Caddesi üzerinde bulunan Defterdarlığın olduğu yerde inşa edilen Halkevi binası 9.343 metrekare olup, bodrum, birinci ve ikinci katlardan, bir salon ile dokuz odadan oluşmaktaydı. CHP Uşak teşkilatı da faaliyetleri aynı binada yürütmekteydi. Halkevi binasının salonundan yıllık 1800 lira, bahçesinden ise yıllık 250 lira kira geliri elde edilmekteydi⁴⁷.

1940 yılında kaleme alınan teftiş raporunda Uşak Halkevinin dokuz şubesinin de aktif olduğu, Halkevinin 900 üyesi olduğu, ar şubesi tarafından bir musiki kursu açıldığı, kursa devam eden 10 kişinin nahiyelere giderek konser verdiği, Halkevi tarafından cezaevinde açılan okuma-yazma kursunda başarılı olan 60 kişiye vesika verildiği ifade edilmiştir⁴⁸.

Uşak Halkevi idaresi, Halkevi bünyesinde bir sinema salonu oluşturmak için 1935 yılında Uşak Fabrikası Müdürü Remzi Güres'e müracaat etmiş, Şeker Fabrikası tarafından bir sesli sinema makinesi alınarak Halkevine bağışlanmasını istemiştir. Remzi Güres, bu iş için Sümerbank'tan tahsisat almış ve sinema makinesinin getirilmesi için İstanbul'daki Tarnopol müessesine emir vermiştir. Makinenin, gümrük vergisinden muaf tutulması için de CHP Genel Sekreterliğine müracaat etmiştir. Haziran 1935 tarihinde

---

⁴⁶ BCA., 490.01/680.303.1.

⁴⁷ Mehmet Karayaman, "Uşak Halkevinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:12, Konya, 2011, s.36.

⁴⁸ BCA., 490.01/1000.865.1. Halkevi tarafından, 1935 yılında Uşak Cezaevinde 200 kitaplık bir kütüphane oluşturulmuştur. Uşak Halkevi Başkanlığı tarafından 13 Şubat 1936 tarihinde gönderilen bir yazıda, 300 mevcudu bulunan cezaevinde 500 kitaplık bir kütüphane açıldığı, buradaki tutuklulara haftanın üç günü, okuma-yazma, hesap, yurt bilgisi, sağlık bilgisi derslerinin düzenli olarak verildiği bildirilmiştir. Açılan kurslardan 1936 yılında 200 mahkûm yararlanmıştır. Bkz. Karayaman, *a.g.m.*, s.44-45.

İzmir gümrüğüne gelen sinema makinesi, Şeker Fabrikaları Genel Direktörü Kazım Taşkent tarafından Uşak'a getirtilerek, montajı yapılmıştır⁴⁹.

Halkevi bünyesinde oluşturulan sinema ile halka propaganda amaçlı filmler, ücretsiz olarak izlettirilmiştir. Örneğin 1937 yılında Uşak Halkevi salonunda, "Atatürk'ün I/II/1936'da Büyük Millet Meclisini Açılışı", "29/10/1936 Ankara Büyük Geçit Resmi", "Çubuk Barajının Açılışı", 1940 yılında ise üç hafta boyunca "Meclisin 1939'da C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü Tarafından Açılışı", "1939'da Atatürk İhtifali", "Bursa Dağ Sporları" isimli filmler izletilmiştir⁵⁰.

Uşak Halkevi başkanlığı tarafından, 3 Ağustos 1935 tarihinde CHP Genel Merkezine gönderilen yazıda, haftada bir defa ücretsiz film gösterimi yapılabilmesi için yıllık 1.000 liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, maliyetin genel merkez tarafından karşılanması istenmiştir⁵¹. Halkevi idaresi, hem ücretsiz film gösteriminin yarattığı masrafı karşılamak hem de Halkevine gelir temin etmek amacıyla, sinemayı kiraya vermiştir. 4 Kasım 1937 tarihinde açık acıktırma ile 860 lira bedel karşılığında Abdullah Salgür'e 9 aylığına kiraya verilen sinemanın, haftanın dört günü Abdullah Salgür tarafında işletilmesi, kalan günlerde Halkevi tarafından kültürel amaçlar için kullanılması öngörülmüştür⁵².

Halkevi bünyesinde ticari amaçla sinema gösterisinin yapılması parti müfettişlerinin dikkatini çekmiş, "Halkevlerinde para ile sinema işletilmesinin ve lalettayin piyasa filmleri gösterilmesinin mevzuata uygun olmadığı, Halkevi sinemalarında ticaret ve menfaat kastı aranmayacağı gibi bu maksatla salonun ve makinenin dahi kiralanmayacağı, mahal sinema ihtiyacının giderilmesi kastıyla bile bir mazeret teşkil etmeyeceği", hatırlatılarak, ihalenin iptal edilmesi istenmiştir⁵³.

1941 yılına ait teftiş raporunda 18.000 nüfuslu Uşak kaza merkezinde sinema olmadığı, halkın ihtiyacını karşılamak için parti binasının sağ tarafından bulunan küçük bahçeyi, "Gündüzleri meşrubatı mecburi olmamak ve alkolsüz

⁴⁹ BCA., 490.01/1219.48.2.

⁵⁰ BCA., 490.01/1209.12.2

⁵¹ BCA., 490.01/1219.48.2.

⁵² BCA., 490.01/1219.48.2. 1940 yılında sinemanın kira bedeli 900 liraya yükselmiştir. Bkz. BCA., 490.01/1000.865.1.

⁵³ BCA., 490.01/1000.865.1.

olmak şartıyla, geceleri açık hava sineması şeklinde kullanılmak üzere, yaz aylarına mahsus 225 lira kiraya verildiği”, ifade edilmiştir⁵⁴.

Sinemanın kiraya verilmesi, zaman zaman ticari rekabet konusu haline gelmiştir. 11 Aralık 1950 tarihinde CHP Uşak Parti İdaresi tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, aynı zamanda CHP parti üyesi olan Ragıp Atak'ın kendisine ait bir yazlık ve bir de kışlık sineması bulunduğu, kışlık sinema olarak kullandığı binanın sağlığa uygun olmaması nedeniyle Halkevi bünyesindeki sinema salonunu kiralamak istediği, 1947 yılında CHP Müfettişi Recai Güreli'nin de hazır bulunduğu bir ortamda, müzakere edilerek yıllık 1.500 lira kira bedeli karşılığında 1 Eylül 1947-30 Ağustos 1949 tarihleri arasında kiraya verildiği ifade edilmiştir. Kontratın sona erdiği 1949 yılında, Uşak'ta başka sinema olmadığından yine aynı şahısla bu kez yıllık 1800 lira kira bedeli ile 1951 yılına kadar sürecek bir sözleşme imzalanmıştır. Mehmet Minareci, 1950 yılı yaz aylarında “İstanbul Sineması” isminde yazlık bir sinema açmıştır. Halkevine ait sinemayı kiralamak isteyen Mehmet Minareci, CHP İlçe Teşkilatına dilekçe vererek Ragıp Atak'ın parti tarafından korunduğunu, sinemanın açık ihale ile kiralanması gerektiğini, ihale yapılmazsa mahkemeye müracaat edeceğini bildirmiştir⁵⁵.

Uşak kaza merkezi dışında, Şubat 1939 tarihinde Karahallı, Ulubey ve Bulkaz Köyünde Halkevi açılmıştır⁵⁶. 1940 yılı itibarıyla Ulubey ve Karahallı Halkevinde sadece köycülük, spor, halk dershaneleri şubeleri faaliyete geçmiştir⁵⁷. 1941 yılında İslamköy, Oturak, Paşacık, Susuz ve Sivaslı'da Halkodaları faaliyet geçmiştir⁵⁸. 1945 yılına gelindiğinde Sivaslı, Akse, Avgan, Bozkuş, Çardak, İslamköy, Karabedirler, Karbasan, Kızılcasöğüt, Kureyş-Karalar, Omurca, Orta, Oturak, Paşacık, Tatar ve Susuzköy'de halkodalarının faal oldukları görülmektedir⁵⁹.

1941 yılına ait müfettişlik raporunda, Uşak Halkevine 1.027, Karahallı Halkevine 104, Ulubey Halkevine 80, Sivaslı Halkodasına 51, Susuzköy

⁵⁴ BCA., 490.01/681.304.1.

⁵⁵ BCA., 490.01/1219.48.2.

⁵⁶ **Kütahya**, 24 Şubat 1939. Bulkaz Halkevi Başkanı Fevzi Dinçer tarafından gönderilen 3 Aralık 1940 tarihli yazıda, Bulkaz Halkevinin 1938 yılında açıldığı ifade edilmiştir. Bkz. BCA., 490.01/839.319.1.

⁵⁷ BCA., 490.01/1000.865.1.; BCA., 490.01/1757.1132.3.

⁵⁸ BCA., 490.01/681.304.1.

⁵⁹ **C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları**, Ankara, 1945, s.52-53.

Halkodasına 75 ve İslamköy Halkodasına 139 kişinin üye olduğu belirtilmiştir⁶⁰.

Karahallı Halkevinin 104 üyesi olup köycülük ve kitapsaray şubeleri faal durumdaydı⁶¹. 1948 yılına gelindiğinde, çarşı ortasında ve bir mağazanın üst katında, tek salondan ibaret bir binada faaliyetlerini sürdüren Karahallı Halkevinin başkanı Ramazan Köse idi⁶². 1950 yılında Karahallı Halkevi başkanlığına Hasan Bozok getirilmiştir. Hasan Bozok tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 26 Nisan 1950 tarihli yazıda, okuma yazma kursu açılması için 200 lira gönderildiği ancak, tarla ve bağ işlerinin fazla olması ve akşam yorgun olan halkın kursa katılımının sağlanmasında yaşanacak güçlük nedeniyle kursun açılmadığı belirtilerek, okuma yazma kursunun kışın açılacağı ifade edilmiştir⁶³.

Bulkaz Halkevinde, 1940 yılı itibarıyla spor, köycülük, kütüphane ve halk dersaneleri şubesi faaliyete geçmiştir. Karahallı nahiyesindeki fazla radyolardan biri de buraya getirilmiştir. Halkevi başkanlığına, köy kâtibi olarak çalışan Ramazan Özdemir atanmıştır. Ramazan Özdemir'in görevini layıkıyla yapmaması üzerine, Sivaslı Parti Reisi Fehmi Evren yerine bakmaya çalışmıştır. Bir süre sonra Bulkaz Köyü Başöğretmeni Fevzi Dinçer, Halkevi başkanlığına getirilmiştir. Hasan Vasıf Somyürek tarafından kaleme alınan 8 Temmuz 1941 tarihli raporda, Başöğretmen Feyzi Dinçer'in görevinden alınarak yerine daha enerjik bir öğretmenin atanması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁴.

Köy mektebinin bir odasında faaliyetlerini sürdüren Bulkaz Halkevinin bina ihtiyacını gidermek amacıyla, köy tüzel kişiliği tarafından inşasına başlanan ancak tamamlanamayan bir binanın, eksiklerinin giderilerek Halkevine tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. 18 Kasım 1940 tarihinde, CHP Kütahya İl Başkanlığına gönderilen yazıda, Bulkaz Köyünde yapımı devam eden Halkevi binasının tamamlanması için daha önce gönderilen 300 liraya ilaveten, 263 lira daha tahsisat gönderilmesi istenmiştir⁶⁵.

⁶⁰ BCA., 490.01/681.304.1.

⁶¹ BCA., 490.01/681.304.1.

⁶² BCA., 490.01/680.308.1.

⁶³ BCA., 490.01/1056.1057.2.

⁶⁴ BCA. 490.01/1757.1132.3.; BCA., 490.01/681.304.1.

⁶⁵ BCA., 490.01/1757.1132.3.

1940 yılında 51 üyesi bulunan Sivaslı Halkodası, daha sonra Halkevi haline getirilmiştir. 1948 yılı parti müfettişlik raporunda Sivaslı Halkevinin, binası ve hatta levhası dahi olmayan, belediye dairesinin bir odasına sığınmış ve sıkışmış, tamamen atıl bir durumda olduğu ifade edilmiştir⁶⁶.

2 Şubat 1950 tarihinde, Ulubey Halkevi Başkanı Öğretmen Hüsnü Mızrak tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, Halkevi bünyesindeki kitapların tasnif edilip yerleştirileceği bir kütüphanenin olmadığı belirtilerek, yardım gönderilmesi istenmiştir⁶⁷.

Köylerde faaliyet gösteren Halkodaları arasında Büyükoturak ve Susuzköy'deki Halkodaları öne çıkmıştır. Parti Müfettişi Dr. Talat Simer tarafından kaleme alınan 25.10.1948 tarihli raporda, Banaz'a bağlı Büyükoturak Köyü Halkodası hakkında şu ifadeler yer verilmiştir;

*"Hakikaten mükemmel bir binaya sahip olup, binanın toplantı ve sinema salonu ve münferid çalışma odaları mevcut ve birçok yerlerin Halkevlerine faik bir durumdadır. Beş sınıflı ve yedi öğretmeni büyük bir ilkokulun burada mevcudiyeti bu Halkodamızı eleman bakımından çok kuvvetlendirmiş ve muhite faydalı kılmıştır"*⁶⁸.

Büyükoturak Köyü Halkodası Başkanı Mehmet Eker tarafından, 5 Ocak 1950 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, köyün nüfusunun 2.000'nin üzerinde olduğu, 5 öğretmen, 2 sağlık memuru, kredi kooperatif memuru ve kalabalık bir okuyucu kitlesi bulunduğu ifade edilerek bir adet radyo gönderilmesi istenmiştir⁶⁹.

27 Şubat 1950 tarihinde, CHP Uşak İlçe İdare Kurulu Başkanı Salim Alyanak tarafından Susuzköy Halkodası eski başkanı Mustafa Özkan'a gönderilen yazıda, Susuzköy Halkodası başkanlığına İsmail Tepedelen ve üyeliklere de Rüstem Özkan, Yusuf Ataseven, Ali Ayvaz ve Kadir Güneş'in seçildiği belirtilerek, resmi evrakların ve mührün yeni yönetime devredilmesi istenmiştir⁷⁰.

Halkevleri, üye aidatları, parti teşkilatından ve belediyeden aldıkları yardımlarla faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1940 yılında, Uşak Halkevine

---

⁶⁶ BCA., 490.01/680.308.1.

⁶⁷ BCA., 490.01/1048.1024.2.

⁶⁸ BCA., 490.01/680.308.1.

⁶⁹ BCA., 490.01/1048.1024.2.

⁷⁰ BCA., 490.01/840.320.1.

vilayetten 1.700 lira yardım gönderilmiş, sinemanın kiraya verilmesinden de 900 lira gelir elde edilmiştir. Halkevinin toplam geliri 1940 yılında 3.400 liraya, 1941 yılında 6.200 liraya yükselmiştir. CHP parti teşkilatı tarafından 1942 yılında Uşak Halkevine 1500 lira, Ulubey, Bulkaz, Karahallı Halkevlerine ise 100'er lira yardım gönderilmiştir⁷¹.

Eğitim

Kütahya Milletvekili Besim Atalay tarafından kaleme alınan 1938 yılına ait raporda, 590 talebesi bulunan ve ayrı ayrı binalarda faaliyetlerini sürdüren Uşak Ortaokuluna, yeni bir bina yapılması gerektiği ifade edilmiştir⁷².

Kütahya Mebusu Dr. Süha Delibaşı tarafından kaleme alınan 1940 tarihli raporda, Uşak'ta açılan özel lise hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Uşak'ta geçen yıl, eskiden İtalyan Mektebi olan binada bir hususi lise açılmıştır. Talebesini kısmen Uşak Orta Mektebinden mezun olanlar, kısmen de resmi liselerde muvaffak olamayanların teşkil ettiği bu mektep talebesinin imtihanına memur edilmiş olan Kütahya Lisesi Müdüründen sonradan öğrendiğime göre, geçen ders yılını muvaffakiyetle bitirmiş sayılamaz; zira talebenin bir çoğu imtihanlarda muvaffak olamamış, bir kısmı da bu yıl Kütahya Lisesine girmeğe mecbur olmuştur. Bunun sebebi, kuvvetli bir tedrisat kadrosunun bulunmamasıdır”⁷³.

1945 yılına ait yazışmalarda binası elverişli olmadığı, çalışma vasıtaları eksik olduğu halde Uşak Sanat Okulunun halktan büyük ilgi gördüğü belirtilerek, okulun, sanat enstitüsü haline getirilmesi istenmiştir⁷⁴.

1947 yılında kaleme alınan raporda, Uşak'ta halk tarafından yapılan lise binasının ikmali için 50.000 liraya ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve eserin tamamlanması için Milli Eğitim Bakanlığının devreye girmesi istenmiştir⁷⁵.

Sağlık ve Sosyal Yardım

Parti müfettişleri, kaleme aldıkları raporlarda halkın sağlık durumu, sağlık personeli ihtiyacı, bulaşıcı hastalıklar ve bunlarla mücadele konularında

⁷¹ BCA., 490.01/680.302.1; BCA., 490.01/681.305.1.; BCA., 490.01/1000.865.1.

⁷² BCA., 490.01/680.302.1.

⁷³ BCA., 490.01/680.303.1.

⁷⁴ BCA., 490.01/681.307.1.

⁷⁵ BCA., 490.01/681.307.1.

bilgi vermişlerdir. Kütahya Milletvekili Besim Atalay tarafından kaleme alınan 1938 yılına ait raporda, Uşak'ta Belediye hekiminin bulunmadığı, bütün işlerin hükümet tabibinin üzerine kaldığı ifade edilmiştir⁷⁶. 1940 yılına ait raporda ise Hükümet Tabibi Ahmet Saka ile Belediye Tabibi Bedii Gönenç Beyin fedakârca çalıştığı, hükümet tabibinin sorumluluğu altında pek çok köy bulunduğu, köy yollarının bozuk olması nedeniyle bazı köylere ancak 18 saatlik bir yolculuktan sonra ulaşılabildiği için, hükümet tabibinin görevini hakkıyla yapamadığı ifade edilmiştir⁷⁷.

Kütahya Mebusu Dr. Süha Delibaşı tarafından 1940 yılında kaleme alınan raporda, Uşak Memleket Hastanesi hakkında şu bilgiler verilmektedir;

“Uşak Hastanesi daha yeni denecek bir zamanda yapılmış olmasına rağmen ve baştabip ve dahiliye mütehassısı Doktor Aziz ile Cerrahi Şefi Hamdi'nin kuvvetli birer hekim olmalarına rağmen, acınacak bir haldedir. Esasen 25 yataklı olarak tesis edilmiş olduğu halde, hastası bazen – bütün memlekete hastanelerinde olduğu gibi- 30-40'ı bulmaktadır. Eczacısı olmadığı için ilaçlarını şehirdeki hususi eczanelerden yaptıran hastanenin ilaç tahsisatı azdır. Laboratuvar malzemesi eksiktir. Hatta iyi bir ameliyat masası da yoktur. Ameliyat salonu iptidai denecek bir şekildedir. Hususi İdare, yalnız Uşak'ın değil birçok civar kazaların hastalarına da şefkat ve ihtimam kapılarını açmış olan bu müesseseye, kâfi derecede yardım etmemektedir”⁷⁸.

Uşak ve kazalarında görülen bulaşıcı hastalıkların başında frengi, trahom ve sıtma gelmekteydi. Trahom hastalığı Uşak şehir merkezinde etkili olurken, frengi hastalığı Banaz nahiyesine bağlı Ahat, Halaçlar, Paşacık, Büyükturak Köylerinde salgın haline gelmiştir. 1938 yılı teftiş raporunda, bu bölgede her ne kadar frengiye yakalananların sayısı resmi olarak 950 olarak gösterilse de frengiye yakalananların 10.000'den fazla olduğu ifade edilmiştir⁷⁹. Köy yolları bozuk olduğu için, köylerde oturan frengi hastalarının haftada bir kaza merkezine gelip iğne yaptırması çok zor olduğundan, frengiye karşı etkili bir mücadele yürütülememiştir. Parti müfettişleri tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, Banaz'a bir frengi mücadele heyeti ile bir sıhhiye memuru daha gönderilmesi istenmiş, mevcut sıhhiye memurunun yüzden fazla hastaya, günde ikişer iğne vurarak ve ilaçların kaydını tutarak fedakarca çalıştığı ve halkın işlerini kolaylaştırdığı ifade edilmiştir. Ancak istekleri, bütçe yetersizliği nedeniyle yerine

---

⁷⁶ BCA., 490.01/680.302.1.

⁷⁷ BCA., 490.01/680.303.1.

⁷⁸ BCA., 490.01/680.303.1.

⁷⁹ BCA., 490.01/680.302.1.

getirilememiştir⁸⁰. 1940 yılında, Banaz'a bağlı köylerde frengi taraması yapılmış, 526 frengi hastası tespit edilmiştir. Görevlendirilen sıhhiye memuru tarafından Banaz'a bağlı üç köyde seyyar olarak, frengi tedavisine başlanmıştır. Banaz'a bağlı köylerdeki hariç, hükümet tabibinin tedavi ettiği frengili hasta sayısı 582 idi⁸¹.

Spor

1936 yılında kaleme alınan raporda, Uşak'ta 659 olan sporcu sayısına son altı ayda 83 kişinin daha eklendiği, Uşak'ta spor yapmaya elverişli bir alan bulunduğu, sporun gelişmesi için belediye bütçesinden 375 lira, parti il yönetim kurulundan 500 lira, Türk Spor Kurumu tarafından da 1.000 lira yardım yapıldığı ifade edilmiştir⁸².

1940 yılında kaleme alınan raporda Uşak dâhilinde Turan İdman Yurdu, Gençler Birliği İdman Yurdu, Ergenekon İdman Yurdu kulüplerinin bulunduğu, Turan İdman Yurdunun beden terbiyesi genel direktörlüğüne intikal etmiş olduğu, diğer iki kulübün de intikal işlemlerinin devam ettiği ifade edilmiştir. Raporun devamında, spor ve beden terbiyesi için kullanılan sahanın sekiz sene evvel belediye tarafından tesis edildiği, genel sekreterlikten, Şeker Fabrikasından alınan yardımlarla tamiratlarının yapıldığı, sahada futbol, disk, cirit, voleybol, gülle ve tenis sporlarının icara edildiği ifade edilmiştir⁸³.

Ekonomi

Kütahya Bölgesi Parti Müfettişi Dr. Hasan Vasıf Somyürek tarafından 1940 yılında kaleme alınan raporda, Uşak'ta 200 daimi işçisi olan ancak kampanya zamanında işçi sayısı 1.000'e çıkan Şeker Fabrikası, 200'e yakın işçi çalıştıran Yılcıncı zadelerin Kumaş Fabrikası, 60-70 kadar işçi çalıştıran Bacak zadelerin İplik Fabrikası, 200 kadar işçi çalıştıran Şayak Fabrikası Türk Anonim Şirketi, 25 kadar işçi çalıştıran iki debbağ fabrikası, 10 kadar işçi çalıştıran Hazıroğlu Un Fabrikası ile 10 kadar işçi çalıştıran Hüseyin Bey İplik Fabrikası bulunduğu ifade edilmiştir⁸⁴.

⁸⁰ BCA., 490.01/202.798.4; BCA., 490.01/680.302.1.

⁸¹ BCA., 490.01/680.303.1.

⁸² BCA., 490.01/680.302.1.

⁸³ BCA., 490.01/680.303.1.

⁸⁴ BCA., 490.01/680.303.1.

1940 yılına ait teftiş raporunda, Uşak'ta 1939 yılında 30.560 ton buğday, 15.000 ton arpa, 1940 yılında ise 23.210 ton buğday ile 17.500 ton arpa üretildiği belirtilmiştir. Raporunda, Uşak'taki dokuma sanayi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Halıcılık eski parlaklığını kaybetmiş fakat bunun yerine, erkek elbisesi kumaşçılığı, beylik ve kilim dokumacılığı, yünlülük, pamuklu kumaş ve bez sanayi adam akıllı inkişaf etmiştir. Kaza merkezinde, Karahallı nahiye merkezinde, bu nahiyenin köyünde 1.000 kadar dokuma bez tezgâhı çalışmaktadır. Bu geniş çalışma büyük endüstri şeklinde değil, ev sanatı şeklindedir. Bu büyük inkişafı da bu sayededir:

1-Köylerde kadın erkek sırayla geceli-gündüzlük çalışmakta, bu yüzden istihsal miktarı şaşılacak nispette artmaktadır.

2-Büyük sermayeye ihtiyaç görülmemektedir. Halkın bu sanatta gösterdiği kabiliyet her türlü takdirin üstündedir. İşverenlerden Torlak adındaki zatın bize gösterdiği numuneler, yabancı, yerli fabrikaların çıkardığı mallardan farksızdır. Hint tülbindene, erkek elbisesi için telaya varıncaya kadar yaptığı mallarını gördüğümüz bu zat, ince iplik bulduğu taktirde gaz hidrofilye de dokuyabileceğini bize temin etmiştir.

Vaktiyle üzümçülükle geçinmekteyken, bağlarını filokseranın harap etmesi yüzünden sıkıntıya düşen bir köyde, bu gün dokumacılık sayesinde ayda 60-70 lira kazanabilen kadınlar vardır. Yalnız, Simav bahsinde de arz ettiğim gibi, iplik tedariki güçlüğü Uşak'ta da aynen vardır”⁸⁵.

Kütahya milletvekilleri tarafından 25 Kasım 1942 tarihinde kaleme alınan raporda, Uşak'taki dericilik hakkında şu bilgilere yer verilmiştir;

“Uşak, Anadolu'nun ehemmiyetli ve tarihi bir debagat merkezidir. 1939 senesine kadar buradaki debagat işleri şehir içinde müesses ve iptidai şekilde 70-80 debbağhane tarafından yapılmakta idi. 1937 senesinde belediye bunların şehir haricine nakline karar vermiş ve 1939 senesinde bu nakil muamelesi ikmal edilerek bu suretle şehir haricinde geniş, temiz ve muntazam 45 debbağhane meydana gelmiştir. Halen imalat burada yapılmaktadır. Bunların ikisi fabrika mahiyetindedir. Yani motor, pres makinaları, dolap ve değirmenlerle mücehhezdir. Diğerleri muamele vergisi vermeyen tesisler halindedir.

Uşak'ta, yakın zamana kadar münhasıran küçükbaş hayvan derileri işleniyordu. Bunlar meşin haline getirilerek, %20'si dâhilde kullanılmakta ve %80'i

⁸⁵ **BCA.**, 490.01/680.303.1. Pamuk İpliklerinin Bir Elden Tevzii Hakkındaki 95 Sayılı Koordinasyon Heyeti kararı gereğince 1942 yılında yapılan sayımda, Uşak'ta 2.483 adet dokuma tezgâhı olduğu tespit edilmiştir. Bkz. **BCA.**, 490.01/511.2053.2.

harice gönderilmek üzere İzmir'e sevk olunmakta idi. Fakat halen, bilhassa fabrikaların kurulması ile şimdi büyük baş hayvan dericiliği de bu mntıkada önem kesp etmiştir.

Buradaki debbağhane senede 10.000 kadar küçükbaş deri işleyebilmekte ve bu suretle senede bir buçuk milyon kiloya kadar mamul çıkarmaktadır. Bu işe muktezi ham deri, Türkiye'nin her tarafından toplanmaktadır. Vekâletimizin teşebbüsleri ile debbağhaneler muamele vergisinden muaf olduktan sonra bunlar büyük bir faaliyet ve inkişaf kaydetmişlerdir. Şimdi bunların diğer bir dileği, küçükbaş ham deri ihracının men'idir. Son teşebbüsümüzle, üzerinde yapağı bulunan derilerin ihracı menedilmek üzeredir. Fakat ham deri ihracı serbesttir"⁸⁶.

1942 yılında seçim bölgelerinde incelemelerde bulunan Kütahya milletvekilleri, halkın istek ve şikâyetlerini bir rapor halinde CHP Genel Sekreterliğine göndermişlerdir. Raporda, Uşak ve havalisinden ihraç edilen palamut miktarının gittikçe düştüğü belirtilerek, palamudun ihraç fiyatının %50 oranında artırılması istenmiştir. Raporun devamında, Uşak'ta 80-100 kadar tabak esnafı olduğu, bunların yılda bir milyon lira civarında ihracat yaptığı, ancak son günlerde ihracat miktarının düştüğü belirtilerek, hükümetin ham deri yerine meşin deri ihracına müsaade etmesi istenmiştir. 2 Şubat 1943 tarihinde, Ticaret Vekili Dr. Behçet Uz tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, Uşak ve havalisinde palamut fiyatlarının yükselmesi ve mamul deri ihracı taleplerine ilişkin verilen cevapta, 1942 yılında Almanya ile yapılan fiyat anlaşması gereğince palamutların ihraç fiyatlarının sabitlendiği, ancak palamutların toplama ve nakil masraflarında büyük artış olduğu için, tespit edilen fiyat üzerinden palamut ihraç etmenin imkansız hale geldiği belirtilmiş, sorunu aşmak için palamut ihracından alınan "maktu ve nispi fonların kaldırılması suretiyle", üreticilerin ekonomik sıkıntılarının giderilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir⁸⁷.

Ham deri ihracatının yasaklanarak, yarı mamul deri ihracına ağırlık verilmesi yönündeki taleple ilgili olarak verilen cevapta ise, Türkiye'nin 8.000 ton civarında ham deri ihracatı yaptığı, yarı mamul deri ihracatının ise 800 ton civarında olduğu belirtilerek, ham deri ihracatı yasaklandığı takdirde mevcut deri işleme tesislerinin kapasitelerinin 8.000 ton ham deriyi işleyecek düzeyde olmadığı ve bu nedenle de ham deri ihracatının yasaklanmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir⁸⁸.

⁸⁶ BCA., 490.01/511.2053.2.

⁸⁷ BCA., 490.01/681.305.1.

⁸⁸ BCA., 490.01/681.305.1.

Raporlara yansıyan bir başka mesele de akdamar hastalığı sebebiyle tütün ekim sahalarının sınırlandırılmasıdır. Kasım 1946 tarihinde oluşturulan komisyon, akdamar hastalığının yaygın olmasından dolayı Sivaslı ve Sivaslı bucağına bağlı Tatar, Dedeballar, Yayalar, Karalar, Kureyş, Bulkaz, Pınarbaşı, Selçikler, Eldeniz, Kökez, Budaklar ve Hacım köylerinde tütün ekimini yasaklamıştır. Ancak yapılan itirazlar üzerine durum yeniden değerlendirilmiş ve Sivaslı, Tatarlar, Dedeballar, Kureyş, Karalar, Budaklar Köylerinde tütün ekimi serbest bırakılmıştır⁸⁹.

Siyasi Partiler, Cemiyetler ve Kurumlar

1946 yılında çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasi rekabet artmış, yeni partilerin ve siyasetçilerin ortaya çıkışı, CHP parti örgütlenmesini tedirgin etmiştir. Seçim bölgesi olan Kütahya ve kazalarında incelemelerden bulunan Besim Atalay tarafından kaleme alınan 9 Nisan 1946 tarihli raporda, Demokrat Parti örgütlenmesi hakkında şu ifadeler yer verilmiştir;

“Demokrat Parti, ilimizin yalnız iki yerinde kurulmuştur; öbür taraflarda dahi kurmak üzere çalışmaktadırlar. Kütahya merkeziyle Uşak'ta açılmış olan Demokrat Partiye halk rağbet göstermemektedir. Gerek Kütahya ve gerek Uşak'ta bu partiyi kurmuş olanlar, halk arasında hiçbir değeri olmayan kişilerdir. Yalnız bu partiye girmiş olan küskünler ve düşkünler, halk arasında ve hele köylü arasında propaganda yapıyorlar. En çok orman işlerini propagandalarına alet ediyorlar. Uşak emniyet memurları da Demokratçıların propagandalarına sebep olmaktadır”⁹⁰.

Rakip partilerin faaliyetlerini yakından takip eden parti müfettişleri, edindikleri izlenimleri raporlarına aktarmışlardır. 1948 yılında kaleme alınan raporda, Uşak'ta Millet Partisinin kuruluşu hakkında bilgi verilerek, Demokrat Partiden çıkarılan Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın Uşak'ta Millet Partisinin bir şubesini açtığı, Millet Partisi idare kurulunda Avukat Ahmet Seyhan (başkan), Emekli Yargıtay Üyesi Derviş Erdem (üye), Avukat Stajyeri Uğur Tahtakılıç (üye), Karahallılı Tüccar Ali Oğuz (üye), Şeker Fabrikası Kurucusu Nuri Şeker (üye), Uşak Fabrikasından Eşref (üye), Tabak esnafından Ahmet Bayraktutan'ın (üye) yer aldığı, Millet Partisi Uşak Şubesinin, eski Demokrat Parti binasında faaliyet göstermeye başladığı ifade edilmiştir. Raporda, 23 Eylül 1948 günü sabahı trenle Uşak'a gelen Ahmet Tahtakılıç'ın yanında Millet Partisi Kurucularından Hikmet Bayur, Kenan

⁸⁹ BCA., 490.01/681.307.1.

⁹⁰ BCA., 490.01/681.307.1.

Öner, Sadık Aldoğan'ın bulunduğu, heyetin 25-30 kişilik bir grup tarafından karşılandığı, öğleden sonra saat.14.00'de Cumhuriyet Meydanında yapılan mitinge de 500'e yakın kişinin katıldığı, heyet gelmeden önce Demokrat Parti tarafından bir beyanname bastırılarak halkın, Millet Partisi konusunda uyarıldığı, Millet Partililerin de buna mukabil beyanname hazırladıkları*, mitingde sırasıyla Millet Partisi Uşak Başkanı Ahmet Seyhan, Emekli General Asım Aktuğ, Millet Partisi Edirne Başkanı Müfit Bengü, Emekli General Sadık Aldoğan, Millet Partisinin Kurucusu Kenan Öner, Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur, Millet Partisi Uşak İdare Kurulu üyesi Oğuz Tahtakılıç ve Uşaklı Avukat Nedim Beyin konuşma yaptığı, mitingden bir gün sonra Hikmet Bayur, Kenan Öner ve General Sadık Aldoğan ve arkadaşlarının Bozkuş Köyüne giderek, köy ocağı kurmaya çalıştıkları ancak köylünün buna itibar etmediği, heyetin Bozkuş Köyünden dönerken İkisaray Köyüne de uğradığı belirtilmiştir⁹¹.

CHP parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgede sadece parti işlerini takip etmekle kalmamış, eğitim, sağlık, ulaşım, bayındırlık gibi hükümeti ilgilendiren her faaliyet alanı ile de yakından ilgilenmiş, kazalarda yayınlanan dergi ve gazeteler, faaliyet gösteren cemiyetler hakkında bilgi vermişlerdir. 1940 yılına ait teftiş raporunda Uşak'ta Kızılay, Himaye-i Etfal, Tayyare, Esnaf Cemiyetleri, Kunduracı, Terzi, Bağcılar, Çiftçiler, Arabacılar, Debbağlar, Demirciler, Marangozlar, İnşaatçılar, Berberler, Kalaycılar, Kasaplar Cemiyeti, Avcılar Kulübü ile Şehir Kulübünün faaliyet gösterdiği, bu kurumların parti binasında toplantı yapmalarına kolaylık sağlandığı ve kullandıkları elektriğin parasının belediye tarafından karşılandığı ifade edilmiştir⁹².

Kütahya Vilayetine ait 1944 yılı parti müfettiş raporunda, Uşak'ta faaliyet gösteren kulüp, dernek ve cemiyetler hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Uşak Merkez Çiftçiler Birliği

Amacı: Ziraata müteallik bilumum işleri fennileştirmek devlet ve millete faide temin etmek.

Merkez veya Şube Olduğu: Merkez ise de çiftçi olmamız hasebiyle çiftçi malları kurumu ile işbirliği halindedir.

Kuruluş Tarihi: 20 Ağustos 1935, ***Üye Sayısı:*** 200

* Beyannameler için bkz. Ek-1 ve Ek-2.

⁹¹ BCA., 490.01/680.308.1.

⁹² BCA., 490.01/680.303.1.

İdare Heyeti: Reis: Ömer Kemahlı, Kâtip: Ömer Aral, Aza: Şerif Torlak, Aza: Bekir Özçaka, Aza: İsmail Kavas, Aza: Ruşen Özdemir, Aza: Ali Çolak, Aza: Ali Çolak, Aza: Nuri Ayan

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Çocuk Esirgeme Kurumu

Amacı: Kimsesiz fakir çocuklara yardım.

Merkez veya Şube Olduğu: Şube, **Kuruluş Tarihi:** 3 Haziran 1927, **Üye Sayısı:** 220

İdare Heyeti: Reis: Asım Topuz, Aza: Naciye Ay, Aza: Ömer Çakaloz, Aza: Emin Gündüz, Aza: İbrahim Soyuoğlu, Aza: Sadık Karahan

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Türk Hava Kurumu

Amacı: Havacılık

Merkez veya Şube Olduğu: Şube, **Kuruluş Tarihi:** 1925, **Üye Sayısı:**

İdare Heyeti: Fahri Başkanı Kaymakam Fikret Oyman, Başkan: Rüştü Topuz, Murakıp: Haşim Tümer, Aza: Nazım Baykal (Askerlik Şubesi Reisi), Aza: Kadri Tabakoğlu (Jandarma Komutanı), Aza: Ali Rıza Yalçın (Mal Müdürü), Aza: Fayik Ergün (Emniyet Amiri), Aza: Sadık Karahan (Maarif Memuru), Aza: Mehmet Yulancioğlu, Aza: Mehmet Tiritioğlu, Aza: Naciye Ay (Öğretmen), Aza: Ahmet Saykan, Aza: Haşim Helvacıoğlu, Aza: Muhittin Atalay (Muhasip)

Partiye Üye Olup Olmadığı: Devlet memurlarından başka diğerleri partilidir.

Turan İdman Yurdu Gençlik Spor Kulübü

Amacı: Gençliğin kabiliyetlerini, ulusal ve inkılapçı amaçlara ve yurt müdafaası icaplarına göre geliştirmek gayesiyle spor yapmak

Merkez veya Şube Olduğu: Merkez, **Kuruluş Tarihi:** 19/1/1928, **Üye Sayısı:** 235

İdare Heyeti: Reis: Eşref Öğün, Umumi Kaptan: Nurettin Çolakoğlu, Kaptan: Ali Işık, Muhasip: Orhan Ersan, İdare Amiri: Nazif Çoban, Hazırlık Amiri: Hakkı Tekeş, Aza: Mustafa Kaskı

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Bağ ve Ağaç Koruma Birliği

Amacı: Bağ ve ağaç yetiştirmek ve korumak ve hasaratla mücadele etmek

Merkez veya Şube Olduğu: Müstakil, **Kuruluş Tarihi:** 1/11943, **Üye Sayısı:** 355

İdare Heyeti: Reis: İsmail Alpoğuz, Aza: Hami Sunay, Aza: Nurullah Yürük, Aza: İsmail Sunucu, Aza: Besim Önel, Aza: Mehmet Ali (Eski Nüfus Memuru), Aza: H. Kazım Özler

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Kızılay

Amacı: Harpte ve sulhta kendi milletine ve beynelmilele yardım

Merkez veya Şube Olduğu: Kaza merkez şubesi, **Kuruluş Tarihi:** 1878 senesinde teşekkül etmiştir.

Üye Sayısı: 2700

İdare Heyeti: Reis: İsmail Azmi Yılancioğlu, Kâtip: Naciye Ay, Veznedar: Mustafa Bozkırlı, Aza: Mustafa Karahan, Aza: Dr. Aziz Köksal, Aza: Haşim Tümer, Aza: Sabriye Çelikdur

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Uşak ve Havalisi Avcılar Kulübü

Amacı: Memleket gençliğini iyi atıcı yetiştirmek ve toplu bir halde ziraata zararlı yabani hayvanlarla mücadelede alıştırmak.

Merkez veya Şube Olduğu: Merkez, **Kuruluş Tarihi:** 1 Nisan 1928, **Üye Sayısı:** 120

İdare Heyeti: Başkan: Halil Sağcan, Muhasip: Mustafa Demirci, Umumi Kâtip: Asım Kabadayı, Dâhiliye İşleri Amiri: Mehmet Aysal, Murakıp: İbrahim Uşaklıgil, Aza: Hakkı Candoğan

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Türk Maarif Cemiyeti

Amacı: İcra Vekilleri Heyetince 12/12/1943 tarih ve 2/12441 sayılı kararname ile maarif-i umumiyyeye hadim cemiyetlerden kabul olunan cemiyetin nizamnamesi, madde 8 mevzuuna uygun olarak Uşak Lisesini kurmak, devam ettirmek ve korumak

Merkez veya Şube Olduğu: Şube, **Kuruluş Tarihi:** 14/11/1943, **Üye Sayısı:** 32

İdare Heyeti: Reis: Mehmet Temoçin, Aza: Adnan Çalikoğlu, Aza: Mehmet Nacak, Aza: Mehmet Tekeş, Aza: Etem Kaya, Aza: Osman Yılancioğlu, Aza: Şerif Akçay

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Uşak Şehir Kulübü

Amacı: Memleket münevverlerinin toplanabileceği bir tesis.

Merkez veya Şube Olduğu: Merkez, **Kuruluş Tarihi:** 1938, **Üye Sayısı:** 40

İdare Heyeti: Reis: Dr. Hamdi Akça, Aza: Adnan Çalikoğlu, Aza: Mehmet Temoçin, Aza: Mehmet Nacak, Aza: Rıza Salıcı

Partiye Üye Olup Olmadığı: Başkan hariç, hepsi partilidir.

Gençler Birliği Spor Kulübü

Amacı: Gençliğin fizik kabiliyetlerini ulusal ve inkılapçı amaçlara ve yurt müdafaası icaplarına göre geliştirmek gayesi ile beden terbiyesi ve spor yapmak ve merkezi Uşak'ta olmak üzere Gençler Birliği ve Gençlik Kulübü namı ile bir spor kulübü kurulmuştur.

Merkez veya Şube Olduğu: Müstakil, **Kuruluş Tarihi:** 1922, **Üye Sayısı:** 322

İdare Heyeti: Reis: Haşim Helvacıoğlu, Kâtip: İsmail Torlak, Muhasip: Hüsnü Kazım, İdare Memuru: Rıza Polat, Kaptan: Mahmut Sunucu

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler.

Ergenekon Gençlik İdman Yurdu

Amacı: Memleket gençlerinin içtimai bilgilerini yükseltmek ve aynı zamanda her nevi sporlarla bedeni kabiliyetlerini takviye etmek

Merkez veya Şube Olduğu: Merkez, **Kuruluş Tarihi:** 16 Kanun 1340, **Üye Sayısı:** 102

İdare Heyeti: Reis: Behçet Uşaklıgil, Aza: Hasan Börekçi, Aza: Ömer Bodur, Aza: Fahri Derinğöz, Aza: Nuri Sezer, Aza: Adnan Altuđ, Aza: Mehmet Bozkırlı

Partiye Üye Olup Olmadığı: Partilidirler"⁹³.

İstek ve Şikâyetler

CHP'nin tek parti iktidarı döneminde, basın ve sivil toplum kuruluşlarının sıkı bir kontrol halinde tutulduğu göz önüne alındığında, halkın rejim ve reformlar hakkındaki düşüncelerini öğrenmek, bürokratik baskı ve engellemeleri ortadan kaldırmak isteyen siyasi iktidar, halkın şikâyet ve dileklerini doğrudan hükümete iletmesini sağlamaya çalışmıştır. CHP Genel Sekreterliği bünyesinde oluşturulan 3.büronun, halkın dilek ve dilekçelerini takip etmekle görevlendirilmesi, hükümetin halkın dilek ve şikâyetlerine verdiği önemin bir göstergesidir⁹⁴.

Parti kongrelerinde, halkın istek ve şikâyetlerini serbestçe dile getirmesine büyük önem veren parti müfettişleri, halkın şikâyetlerini raporlarına yansıtmişler, gerçekleşip gerçekleşmediğini takip etmişlerdir. Gerek parti

⁹³ BCA., 490.01/595.56.8.

⁹⁴ Alexandros Lamprou, "CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına: 30'lu ve 40'lı Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Üzerine Kısa Bir Söz", **Kebikeç**, Sayı: 23, 2007, s.384.

müfettişlerine gerekse bölge milletvekillerine iletilen istek ve şikâyetlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır⁹⁵;

-Uşak merkeze silo ve hükümet konağı inşa edilmesi, lise açılması, yapılacak olan Atatürk heykeli için yardım yapılması, gaz kumpanyalarınca gazın belirli şahıslara verilme usulünün kaldırılması, el sanayinin himayesi için Emlak Bankası tarafından bir şube açılması,

-Banaz tren istasyonuna bir posta ve telgrafhane açılması, haftada bir pazar kurulması, Banaz ve diğer nahiyelerde, Köy Kanununun 20.maddesi gereğince araba atölyesi açılması, frengi hastalığı ile mücadele etmek için bir sıhhat memuru tayin edilmesi, Banaz ve Sivaslı nahiye merkezlerinde birer fidanlık kurulması,

-Bozkuş Köyüne yatılı okul açılması,

-Ulubey okulunun duvarlarının yaptırılması, Ulubey, Karahallı nahiyelerinin kaza haline getirilmesi,

-Bedeli taksitle ödenmek kaydıyla, köylüye pulluk ve dört tekerlekli araba dağıtılması, tohumluk verilmesi,

-Sivaslı bucağında yapımı devam eden postane binasının 1947 yılı içerisinde bitirilmesi, Sivaslı nahiyesinin nüfusunun artması nedeniyle buraya bir belediye teşkilatı yapılması, nahiyenin pancar ekim bölgesine alınması, Sivaslı halkodasının, Sivaslı halkevine dönüştürülmesi, tütünlerinin değerinde satışa sunulması,

-Toprak Vergisinde uygulanacak oranın, her yıl mahsul durumu göz önüne alınarak yeniden hesaplanması,

-Uşak Kureyş köyünde yapılan okula yardım edilmesi,

- Karahallı merkezinin Uşak'a bir yol ile bağlanması, tam teşkilatlı bir nahiye haline getirilmesi ve Karahallı'da bir Halkevi binasının yapılması,

- Banaz-Uşak yoluna bir silindir tahsisi, Uşak- Eşme-İzmir karayolunun tamiri,

-Orman işletme revirlerinin şahıslara zamanında ruhsat vermesinin sağlanması, gerek kereste gerekse odunun düşük bedelle satılması,

-İzmir-Ankara arasında çalışan trene bir İstanbul vagonu eklenerek, Uşak'tan hareket ederek İstanbul'a gidecek yolcuların aktarma yapmadan seyahat etmelerinin sağlanması,

-Manifaturacılar verilen yerli mallar halkın ihtiyacını karşılayamamakta, mallar ikinci-üçüncü ellerden satıldığı için pahalı satılmaktadır. Bunun önüne geçmek için bir yerli mallar pazarı açılması,

⁹⁵ **BCA.**, 490.01/681.307.1. ; **BCA.**, 490.01/681.307.1.Kütahya genelinde halkın istek ve şikâyetleri, bunlara ilişkin olumlu-olumsuz gelişmeler ve bunların Kütahya basınına yansıma ile ilgili olarak bkz. Yapıcı, **a.g.t.**, s.43-58.

ayrıca Sümerbank'ın yalnız şehirdeki manifaturacılara değil gezgin manifaturacılara da mal vermesinin sağlanması,

-Vaktinde nüfusa kaydedilemeyen binlerce çocuğun cezasız olarak nüfusa kaydedilmesi,

- Palamudun satış değeri üzerinden vergiye tutulması bu sektörün azalmasına sebebiyet verdiği için, palamut satışından vergi alınmaması,

-Kerestecilik, kömürcülük ve odunculuk işleriyle geçimini sağlayan köylüler orman vergisini ödeyebilmeleri için Ziraat Bankasından kredi verilmesi.

Sonuç

1935-1950 yılları arasındaki dönemde kaleme alınan parti müfettişlik raporları, Uşak'ın Cumhuriyetin ilk yıllarındaki durumu hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Uşak'taki siyasi yapılanma, politik çekişmeler, eğitim, ekonomi, sağlık vb. alanlarda, başka kaynaklarda bulunmayan pek çok bilgiyi içeren parti müfettişlik raporları, 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki Uşak'ın bir panoramasını çizmektedir. Parti müfettişlerinin kaleme aldığı raporlarda Uşak'taki deri ve dokuma sanayi, sivil toplum kuruluşları ve Halkevi faaliyetlerine ilişkin doyurucu bilgiler bulunmaktadır. Uşak'taki siyasi-politik çekişmeleri, parti idaresinde görev alan kişilerin özelliklerini, parti ile halk arasındaki ilişkileri, halkın gündelik sorunlarını yansıtan raporlarda yer alan bilgiler, yakın dönem Uşak tarihi için önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, 490.01/664.224.1.
BCA. 490.01/1757.1132.3.
BCA., 490.01/680.303.1.
BCA., 490.01/1000.865.1.
BCA., 490.01/1048.1024.2.
BCA., 490.01/1056.1057.2.
BCA., 490.01/1209.12.2
BCA., 490.01/1219.48.2.
BCA., 490.01/1578.430.2.
BCA., 490.01/174.693.1.
BCA., 490.01/1757.1132.3.
BCA., 490.01/202.798.4.
BCA., 490.01/257.1025.1
BCA., 490.01/274.1097.1.
BCA., 490.01/3.11.2.
BCA., 490.01/373.1573.1.
BCA., 490.01/511.2053.2.
BCA., 490.01/595.56.8.
BCA., 490.01/6.32.1.7.
BCA., 490.01/680.302.1.
BCA., 490.01/680.303.1.
BCA., 490.01/681.304.1.
BCA., 490.01/681.305.1.
BCA., 490.01/681.307.1.
BCA., 490.01/680.308.1.
BCA., 490.01/839.319.1.
BCA., 490.01/840.320.1.

Kitap, Makale ve Bildiriler

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931,
İstanbul, 1931.

C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları,
Ankara, 1945.

C.H.P. Teftiş Yönetmeliği, Ankara, 1948.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, 1342-1339.

ÇETİN, Hüseyin, **CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015.

ERDOĞAN, Aydın, **Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000**, Berok Matbaacılık, Ankara, 2000.

İNAL, Buğra, **Cumhuriyet Döneminde Uşak'ta Siyaset ve Siyasetçiler (1923-1980)**, İzmir, 2011.

KARAYAMAN, Mehmet, *"Uşak Halkevinin Kuruluşu ve Faaliyetleri"*, **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:12, Konya, 2011.

KARAYAMAN, Mehmet, **Türk Ocakları ve Uşak Türk Ocağı Tarihçesi**, Uşak, 2012.

KOÇAOĞLU, Bünyamin, *"CHP Teftiş Raporlarına Göre Kocaeli Vilayeti'nde Parti Halk İlişkileri ve Partinin Siyasi Durumu (1940-1944)"*, **Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (3-4-5 Nisan 2015) Bildirileri**, Editörler: Haluk Selvi-Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli, 2016.

KOÇAK, Cemil, *"Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği'ne İlişkin Ek Bilgi(ler)"*, **Mete Tunçay'a Armağan**, Derleyenler: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, 2007.

KOÇAK, Cemil, *"Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği"*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, İstanbul, İletişim Yayınları, 6.Baskı, 2011.

KOÇAK, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2014.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt:2, İstanbul 1996.

KOPAR, Metin, “*CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep*”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:3, Gaziantep, 2011.

Kütahya, 24 Şubat 1939.

Kütahya, 4 Birinci Kanun (Aralık) 1936.

Kütahya, 4 Birinci Teşrin (Ekim) 1940.

LAMPROU, Alexandros, “*CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına: 30’lu ve 40’lı Yıllarda Halkevleri’yle İlgili CHP’ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Üzerine Kısa Bir Söz*”, **Kebikeç**, Sayı: 23, 2007.

MAYAK, Faysal, “*Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünü Çalışmaları*”, **ÇTTAD**, VI/15, 2007/Güz.

ŞEKER, Kadir, “*CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, Sayı:24.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2005.

YAPICI, Hasan, **Tek Parti Dönemi Kütahya CHP Örgütlenmesi (1930-1950)**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2015.

EKLER

TANRIILERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARSINI

Köylü ve Şehirli Aziz Hemşerilerimiz!

Vatanımızın ve Milletimizin uğradığı istilâ ve esaret felâketini, bu toprağın Öz Çocukları yalın ayak, aç ve çıplak, yüzbinlerce şehit vererek çetin bir istiklâl savaşıyla ortadan kal dırmış, aziz bayrağımızı hür vatana kalelerine dikmişlerdi.

Silâh Milleti, Ekmek Milleti, Kan Milleti, her şey Milletin olduğu halde zaferin şeref ve nimetlerinin Milletin olduğu unutuldu: Bir zümre 25 yıl hakiki şeref ve nimet sahiplerin kendilerine minnettarlık duygularını isteyecek kadar hakikatten uzaklaştılar. Halk Partisini mümessilleri saltanatın yerine Cumhuriyet adı altında şeflik sistemini getirdiler: cumhurresin unvanının bir kenara bırakılarak sadece Millî Şef diye yazılıp çizildiği ve hitap edildiği günlerin halâ içinde yaşamaktayız.

Şeflik zihniyetinin mümessilleri tek parti idaresi altında Milletimizin asırlardır gıfa bekleyen yaralarına, derterine kesin bir çare bulmak yoluna giremedikleri gibi, vataudasa anayasasının bahçettiği hak ve hürriyetleri adeta gasbetmiş, tenkit ve fikir hürriyetlerini kelepçeleterek günden güne artan ıstırap ve yoksulluğun sesini duymak istemeyecek derecede devlet idaresini keyfiliğe doğru sürüklemişlerdir.

İkinci dünya harbinden muzaffer çıkan milletlerin demokrat milletler olduğunu gören Türk milleti, kurtuluşun ve derterden silkinişin biricik çaresini tek parti idaresinin ve Şeflik zihniyetinin yıkılmasında gördü. Milletçe bu yolda düşünce birliğinin mevcudiyetine, demokrat parti çatısına akışımızdan büyük bir delil olmaz kanaatindeyiz.

Halk Partisi iktidarının tasfiyesi gayesilede vazifeli olan milletin ciddi muhalefet azmini temsil edeceğini sandığımız ve bu yüzden koştığımız demokrat parti, iktidarın bağındakilere yararlı politika güder kurucu denilen birkaç kişinin kazdı hareketlerle çok geçmeden kötü ve garip bir duruma düşürüldü. 25 senelik bir mazinin mesuliyetlerine iştirak eden bu kimselerin İbnü'nün obediyei Cumhurbaşkânı kalmamasını ve halk partisinin sarsılmamasını istemeleri karşısında hayret duymadık; ve sadece yaptıklarını kendilerine yakıştırarak (Muvazza) yaptılar dedik. İçinde yüzdüğü sefaletin-tazyikü altında milletin acıklı feryadını demokrat parti kurucularını imana ve insafa getiremedi. Partiden ihraçlar yapmak suretile muhalefet topluluğunu bir uçurumun başına kadar götürdüler.

Aziz Hemşerilerimiz!

İşte bu hal harfısında, demokrat partinin aksattığı davamızı ve ciddi muhalefet mücadelemizi kanunî yollardan ahlâklı bir politika ile yürütmek maksadile Sayın MARAŞAL FEVZİ ÇAKMAK, fahri başkanlığında MİLLET PARTİSİ teşekkül etmiş ve mücadelesine hız vermiş bulunmaktadır. Partimizin programında belirtildiği gibi gayemiz, Türk milletinin istiklâl ve hürriyetini muhafaza ve vatandaş haklarının teminat altına alınması, dürüst ve herkese şimât veren bir soçimle millî hakimiyetin tesisi, aile bağlarını kuvvetlendirecek tedbirler alınması, çocuklarımıza dini terbiye verilmesi ve mekteplerde din dersleri okutulması, adaletsiz vergilerin ıslahı ve ağır vergilerin hafifletilmesi, alın teri döçmeden servet edinmelere mani olunması, iktisadî ve ticarî sahada devleteiliğin tahdidi ile şahsî teşebbüslere geniş yer verilmesi, sui istimallerle çetin mücadele edilmesi, köylümüzün en kısa yoldan kalkınmasının sağlanması gibi esaslı, daha bir çok dert ve davalarımızı halletmek azmidir.

Uşakta kurulan Millet Partisinin 23 Eylül 1948 perşembe günü açılış töreni yapılacaktır. O gün sabah trenle Maraşal Fevzi Çakmağın fahri başkanlığında Millet Partisini kuranların şehrimize geleceklerini ve saat 14 de Cumhuriyet meydanında büyük bir toplantı yapılacağını Genel Başkan HİKMET BAYUR, General SADIK ALDOĞAN'la bir çok arkadaşımızın muhtelif memleket meseleleri hakkında geniş izahlarda buluşacaklarını bildirir, sayın hemşerilerimizin bu toplantıya katılmaları suretile hak ve hürriyet aşığı Uşaklıların gür sesini ve heyecanlarını bir defa daha dünyaya duyurmalarını dileyoruz.

Partimize ve mücadelemize katıldığımız takdirde Allahın yardımıyla muvaffak olacağımızdan eminiz. Saygılarımızla.

MİLLET PARTİSİ
Uşak İlçe Mütesebbis Yönetme Kurulu

EK-1: 1948 Yılında, Millet Partisi Uşak İlçe Teşkilatı Tarafından Dağıtılan
Bildiri
(BCA., 490.01/680.308.1.)

MİLLET ARŞİNLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

SAYIN VATANDAŞLARIMIZ !

Tek şef, tek parti sistemi Millet iradesini daima hırpalamış ve vatandaşın siyasi hak ve hürriyetlerini kullandıkça daimi ve kati bir baskı altında bulundurmuş olduğu için ilk zamanlarda partimizin, iktidarın müsaadesi olmadıkça kurulmayacağı yolunda bir görüş bir müttet zihinleri meşgul etmiştir.

Ancak, Demokrat partinin hiç bir makam, teşekkül ve şahsın emir ve tenaibile hareket edeceği bir teşekkül olmadığı çok kısa bir zamanda herkes tarafından anlaşıldı. Partimizin büyük bir medeni cesaretle ve milletimizin olgunluğuna inanarak hareket etmesi bütün şüpheler ve tereddütleri ortadan kaldırdı, Millet partisinin, Demokrat partide muvazaa ve tehakküm vardır iddiasına gelince:

Ciddi ve vakur milletimizin tam itimadını Demokrat partiden esirgememiş olması Demokrat partinin asla bir muvazaa partisi olmadığını ve olamayacağını reddedilmez bir delili ve Demokrat parti hareketinin millete mal olması ise bundan sonra Partimizin hiç bir muvazaa şüphesiyle gölgelendirilemeyeceğinin en kati teminatıdır. Demokrat partide muvazaa ve tahakkümden bahsetmeye asla imkân yoktur ve olımsızdır çünkü:

Onun kuruluşuna temel olan esas prensipler memleketinde her türlü tahakkümü kökünden söküp, atacak mahiyet ve kuvvettedir. Esas umde ve prensibimiz budur. Partimiz asla muvazaa da düşmemiştir ve hiçbir zaman da düşmeyecektir, çünkü Demokrat partinin mukadderatı teşkilâtının ve bütün partililerin ellerindedir ve onun idaresinde bütün mensuplarının iradesi hakimdir.

Aziz yurddaşlarımız!

Son posta gazetesinin 17 ve 18 Eylül 1948 tarihli nüshalarında çıkan ve tekzip edilmeyen yazılarla aynı gazetenin 20 Eylül 1948 tarihli nüshasında millet partisi sunucuların D. P. ye hücumları başlıklı yazının okuyucularla iştakla görüşmelerinde; Demokrat partinin kuruluşu anında parti müessesileri arasına girmesi teklif edilen sayın Hikmet Bayur'un (İnönüne rağmen böyle bir şey yapılmaz) diye cevap vermesine ve sayın Merezalın ise (Mademki memleketinde kan dökülmesini istemiyoruz bu beyannamayı kabul ederek - 12 temmuz beyannamesi neticeyi beklemliyiz) diye muvazaa iddia ve ispatına sebep gösterdikleri beyannamenin nehrini kabul etmesine; ve Ahmet Tahtakılıçla, General Sadık Aldğanın o zaman (Demokrat Parti Genel Kurul ve Meclis Grubu azaları olarak) işbu beyannamenin nehrini kabul eden Demokrat parti kararına iştirak ve imza koymuş olmalarına rağmen Millet partisi fahri ve fihri başkanları sayın Merezal ve Hikmet Bayurla diğer parti taktikçilerinin (Kurucuların) ve taraftarlarının sözleri ile yazı ile bula partimiz hakkındaki muvazaa ispatlarından farik olamamaları ve bu ispatlarda gizlenen maksat ve gayeyi efkârı umumiyeye şüphesiz takdir etmiş bulunmaktadır.

Değerli Hemşehrilerimiz!

Demokrat Partinin kuruluşunu takibeden günlerde maruz kaldığı çeşitli ve çok ağır iftira ve ispatlarla ne çetin mücadeleler yaptığını ve bundan nasıl alını açık olarak çıktığını gördünüz. Bu gün her birer demokrasi kahrmanı kesilen ve geçiren şahsın en kara günlerinde kendi alet ve kâğıtlarında bu millet hareket ve faaliyetine karşı kayıtsız ve çekingen bulunduklarını ve durumun inkıfapını bekledikleri bütün milletçe bilinen hakikatlerdendir.

Aziz yurddaşlarımızda demokrasi davasının yerleşip, kökleşmesi maksadile kurulan ve kurulacak olan her partinin inkıfapını esandan arzularız, ancak; Millet partisi bütün malzemesini Demokrat partiden almak ve onun teşkilâtı üzerine oturmak gibi doğru olmayan bir yolu tutmüştür.

Vatandaşlarımızın ve partili arkadaşlarımızın aklı selimi, tertipeci ve bozguncu ruhun barınması ve yayılması asla imkân vermiyecektir.

Demokrat partisi millet iradesine dayandıkça, vatanın Özü ve Kökü bir parti olarak kalacak ve millet yazusunun tecellisine hizmet edecektir.

DEMOKRAT PARTİ

Uşak İlçe İdare Kurulu

EK-1: 1948 Yılında Demokrat Parti Uşak İlçe Teşkilatı Tarafından Dağıtılan Karşı Bildiri (BCA., 490.01/680.308.1.)

DEMOKRAT PARTİ

Tiân

Sayın Hemşeri;

26 Ocak 1947 pazar günü yeniden yapılacak Uşak Belediye seçiminde Millî iradenin bir defa daha belirtisini görmek saadet ve bahtiyarlığına nail olacaksınız... Vatandaş hak ve hürriyetinin serbestçe tecellisini sağlayacak bu seçimde sana düşen hak ve vazifeler olacaktır.

Demokrasi dâvasının ülkede yerleşmesini ve kökleşmesini sağmaz bir prensip olarak tanıyan Partimiz, bu maksadın sağlanmasını Millî iradenin tam ve bütün olarak tahakkukunda görmektedir.

Aziz vatandaş;

Serbest seçim, vicdanların emrini ifade eder. Oy'unu kullanmaya giderken bu hak ve selâhiyetten seni hiç bir kuvvet menedemez. Gerçek bir demokrasinin tam tezahürü halk hakimiyetinin kurulmasındadır. Ülkede kanun ruhunu hâkim kalmak başlıca şiarımızdır. Bu uğurda mücadeleyi bir vatan borcu telâkki ediyoruz.

Değerli Vatandaş;

28 Mayıs 1946 gününde seninde oy'unun katılımıyla yapılan Uşak Belediye seçimi bozulmuştur. O gün elde ettiğimiz netice güttüğümüz dâvanın selâneti ve gerçekliği hakkında tam bir fikir vermiştir. Demokrasi bu ilk imtihanından büyük bir başarı ile çıkmıştır. Fakat Sayın Hemşeri, senin bu asil heyecanıyla meydana gelen durum fert hâkimiyetini yıllardan beri devam ettirenleri harekete getirmiş ve seçimin bozulmasına matuf unsurların yaratılmasında totaliter zihniyeti birleştirmiştir.

Aziz Hemşeri;

Seçim gününde büyük bir heyecanla beklediğine inanıyoruz. Yeneden seçeceğin Belediye Meclisi üyelerinin beldeye faydalı olabilecek fertlerden ibaret olması dikkat edeceğin en önemli husustur. Beldenin imarını ve bu eşsiz yurt parçasının güzelleşmesini görmek senin iç arzundur. Bu arzuya ulaşmak için de vazifelendireceğin kimseleri seçmekte hassas ve titiz davranacağını inanıyoruz.

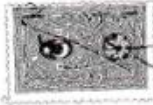
Senin, açık, üstün ve kutsal bir hakkın hiçten ve uydurma sebeplerle çöğürmüş ve yok edilmiştir. Bu, senin bu dâvada aldığın hizmeti durdurmaz bilâkis hızlandırır.

26 Ocakta oy sandıkları başına giderken, hiç bir kuvvet ve testirin oy'unu serbestçe kullanmaya engel olamayacağını hatırla... Partimizin Belediye Meclisi aday listesi, senin inamına mazhar olabilecek fertlerin adlarını ihtiva etmektedir. Her zaman olduğu gibi bu seçimde de Partimiz adaylarına oy'unu vereceğine inanmış vardır.

Hizmetlerinden faydalanacağınızı düşündüğümüz bazı bağımsız arkadaşlarımızı da listemize koyduk; bu fikri telkin eden cihet beldeye daha çok yararlı ve faydalı olabilmek düşüncesinin hâkim olmasından ileri gelmiştir.

Kanun, senin bu kutsal hakkını teminat altına almıştır. Tehdit, taz-yık ve tesir yapmak isteyenler kanun önünde mes'ul olur ve ceza görürler.

Demokrasi dâvasına hizmet, çok şerefli bir Vatan ve Millet vazifesidir. Yeni seçimin kutlu ve mutlu olsun aziz Uşaklı...

Demokrat Parti
Uşak İlçe İdare Kurulu

EK-3: 26 Ocak 1947 Tarihinde Tekrar Edilen Belediye Seçimleri İle İlgili Olarak
Demokrat Parti Uşak İlçe Teşkilatı Tarafından Dağıtılan Bildiri
(BCA., 490.01/257.1025.1.)